

Pojam nacije u klasičnom liberalizmu

Šimek, Senna

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:936461>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-03**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Senna Šimek

POJAM NACIJE U KLASIČNOM LIBERALIZMU

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

POJAM NACIJE U KLASIČNOM LIBERALIZMU

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Domagoj Vujeva

Studentica: Senna Šimek

Zagreb

Rujan 2022.

Izjavljujem da sam diplomski rad Pojam nacije u klasičnom liberalizmu, koji sam predala na ocjenu mentoru doc. dr. sc. Domagoju Vujevi, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekla ECTS bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Senna Šimek

Sadržaj

1. UVOD	1
2. <i>BEGRIFFSGESCHICHTE</i>	3
3. IDEOLOGIJA	6
4. MORFOLOGIJA KLASIČNOG LIBERALIZMA.....	10
4.1. GRAĐANSKA OFENZIVA.....	15
5. POLITIČKA TEORIJA I DJELOVANJE ABBÉA SIEYÈSA	19
5.1. POJAM NACIJE	21
5.2. POLITIČKO PREDSTAVNIŠTVO I PODJELA RADA	24
6. ZAKLJUČAK.....	29
7. LITERATURA.....	31
SAŽETAK:.....	35

1. UVOD

U svojoj sad već gotovo kanonskoj knjizi *Nacije i nacionalizmi* Eric Hobsbawm iznosi zapažanje o promjeni značenja nacije vidljivom u rječniku Španjolske kraljevske akademije – do 1884. za naciju piše da je riječ o „skupu stanovnika provincije, zemlje ili kraljevstva“, dok nova definicija glasi „država ili političko tijelo koje priznaje vrhovni centar zajedničke vladavine“ te „teritorij koji konstituira ta država i njeni pojedini stanovnici, uzet u cjelini“ (Hobsbawm, 1993: 19). Izmjena definicije reflektira promjene koje su dogodile u shvaćanju i značenju nacije, a zadaća je ovog rada pokušati istražiti o čemu je točno riječ i koji su uzroci toj promjeni. Prije svega, potrebno je imati na umu kako sam pojam nacije nije neologizam, ali se njegovo značenje radikalno mijenja pod utjecajem političkih, društvenih i ekonomskih promjena koje su vrhunac doživjele tijekom Francuske revolucije. Prema tome, kad Hobsbawm piše o povijesnoj novosti današnjeg pojma nacije, on polazi od toga da je samo značenje, rabljeno u političkom i socijalnom diskursu nakon revolucionarnih zbivanja znatno drugačije pa se gotovo može govoriti o novom pojmu (Hobsbawm, 1993: 23). Na to upućuje John Schwarzmantel kad pokazuje kako je moderna obogatila stare riječi – a tu ubraja i naciju – novim značenjima, proširivši tako opseg ljudi koji se s njom počinje poistovjećivati, pa se tako nacija više ne odnosi samo na skupinu ljudi koja je rođena na nekom području ili ima zajedničko porijeklo, nego predstavlja suvereni narod koji se zbog nekih svojih karakteristika razlikuje od drugih (Schwarzmantel, 2005: 32). Zbog toga je početni, kraći dio rada posvećen *Begriffsgeschichte* ili povijesti pojmova kao povijesnoj poddisciplini koja se bavi promjenama u značenju pojmova i njihovom odnosu spram konteksta unutar kojeg do promjene dolazi.

Kao što i sam naslov ukazuje, rad je ograničen isključivo na problem shvaćanja nacije u klasičnom liberalizmu. Takvo sužavanje nije arbitrarno. Naime, za klasične je liberale nacija, kao politička zajednica slobodnih i jednakih građana, posljednje oružje u političkoj ofenzivi građanstva na *ancien régime* (Prpić, 2019: 145). Međutim, iako ne treba tražiti sustavnu teoriju o naciji u klasično-liberalnoj misli jer, kao što će se pokazati, nacija nije središnji pojam liberalizma, to nipošto ne umanjuje važnost koju je ona imala za liberale revolucionarnog razdoblja. Takav neobičan položaj pojma nacije unutar ideologije klasičnog liberalizma bit će moguće razmotriti tek nakon što se uvede i objasni morfološki pristup proučavanju ideologije Michaela Freedena. Da bi njegov pristup ideologiji bio razumljiv, kratko ćemo se osvrnuti na povijest samog pojma ideologije, odnosno njegova, često, međusobno osporavajuća značenja. Nakon primjene Freedenovog modela na klasični liberalizam uslijedit će prikaz pojma nacije u

političkoj misli Abbéa Sieyèsa kao ideologa, ali i jednog od ključnih političkih aktera Francuske revolucije. Naime, upravo je on u najvećoj mjeri zaslužan za novo značenje koje nacija u tom razdoblju dobiva, a koje za njega predstavlja manifestaciju narodne suverenosti. Osim toga, njegov pojam nacije ima polemički smisao i, kako ukazuje Carl Schmitt, nemoguće ga je razumjeti ako se ne zna protiv koga je usmjeren (Schmitt, 2001: 21). Stoga je, da parafraziramo i izokrenemo Johna Pococka, prije hvatanja u koštac sa *sieyèsovskim* trenutkom, potrebno detaljnije objasniti protiv koga, odnosno čega, klasični liberali polemiziraju krajem 18. st (Baker, 1989: 316). Naravno, prvenstveno je riječ o staleškom društvu, ali naposljetku neprijatelj postaje i apsolutizam, koji je jedno vrijeme bio saveznik građanstvu u borbi protiv staleža u okviru *ancien régimea*. No, kao što je pokazao Alexis de Tocqueville u knjizi *Stari režim i revolucija*, nisu sve tekovine postojećeg sustava odbačene, stoga će pažnja biti posvećena i onome što je preživjelo i poslužilo kao preduvjet za ofenzivu.

Dakle, radom se nastoji pokazati kako je politizacijom nacije, kao naoko sporednog pojma za klasične liberale, izveden posljednji korak u obračunavanju rastućeg građanskog društva s okovima starog režima.

2. BEGRIFFSGESCHICHTE

Istraživanjem transformacije značenja različitih političkih, društvenih i ekonomskih pojmova bavi se *Begriffsgeschichte* ili povijest pojmova, pravac unutar historijske poddiscipline intelektualne povijesti te je stoga korisno dati kratak pregled razvoja i glavne značajke tog pristupa.¹

Istraživanje povijesti pojmova, kao zaseban pristup u okviru intelektualne povijesti razvilo se unutar zapadnonjemačke historiografije nakon Drugog svjetskog rata kao kritika nepromišljenog transfera modernih termina prilikom proučavanja povijesti te kao odgovor na povijest ideja koja pojmove shvaća kao nepromjenjive i ahistoričke (Böckenförde, 1961 prema Koselleck, 1982: 415). Intelektualna povijest, a onda i *Begriffsgeschichte*, nastoji ispitati kontekstualnu uvjetovanost intelektualnih fenomena, odnosno njihovu povezanost s društvenim i političkim promjenama. Naime, ključno je socijalne i političke konflikte koji su se odvijali u prošlosti interpretirati u konceptualnim ograničenjima njihovog razdoblja, odnosno uzimajući u obzir tadašnja značenja (Koselleck, 1982: 414). Još jedan doprinos ove poddiscipline – i ono zbog čega je vrlo uspješno odgovorila na poststrukturalističke izazove – jest isticanje važnosti autorefleksije i prihvaćanje ograničenosti istraživačevog spoznajnog horizonta (Blažević, 2014). Drugim riječima, intelektualni povjesničari ne pretendiraju na univerzalizaciju znanja i prihvaćaju neminovnost vlastite pristranosti (ili barem utjecaja okolnih faktora) kao nešto od čega ne treba bježati.

Osnovna ideja koju iznosi Reinhard Koselleck jest kako je moguće pratiti promjene u značenju političkih pojmova paralelno s promjenama u političkom i društvenom životu. Tu je potrebno istaknuti kako je riječ o recipročnom procesu, odnosno međusobnom utjecaju – promjene, kontinuiteti i inovacije političkih i drugih pojmova povezani su sa strukturnim transformacijama u društvu, politici i ekonomiji. Time dolazi do izražaja inovativnost jer se povezuje intelektualna sa socijalnom poviješću, a vrijedi spomenuti i utjecaj francuske škole Anala (franc. *Annales*), odnosno njihovog proučavanja struktura, iako je kod njih izražena apolitičnost, odnosno nezainteresiranost za političke procese, prouzrokovana zasićenošću tradicionalnom historijskom znanosti (Richter, 1989: 612). Naposljetku, za povjesničare koji se bave pojmovima važna je uloga jezika, odnosno upotreba metoda iz filologije, historijske semantike i strukturalne lingvistike iako naznačuju kako njihov rad nije doprinos lingvistici.

¹ Uzevši u obzir da fokus rada nije na povijesti pojmova već nam služi samo kao koristan alat, neki njezini principi i karakteristike izostavljeni su.

Ipak, fokus na jezik kao čimbenik i indikator društvenih promjena također je pomogao da intelektualna povijest, a onda i *Begriffsgeschichte* „preživi” poststrukturalističke kritike.

Koselleck uvodi termin *Sattelzeit* (doslovno „sedleno vrijeme“, od njem. *Sattel* = sedlo, premosnica) čime želi pokazati kako su glavni politički i društveni pojmovi rabljeni u njemačkom govornom području prošli kroz razdoblje tranzicije između 1750. i 1850. Zbog toga nastaje i njegov *magnum opus Begriffsgeschichte, Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexicon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*² s idejom da se na jednom mjestu obuhvate svi važni pojmovi vezani za njemačku povijest te da se analizira kako su se koristili prije, tijekom i nakon spomenutog *Sattelzeita*. To je dovelo do stvaranja 3 grupe pojmova – onih u dugotrajnoj upotrebi i čije značenje u velikoj mjeri možemo razumjeti i danas, npr. demokracija³, zatim onih pojmova čije se značenje u međuvremenu toliko promijenilo da prijašnje značenje možemo samo rekonstruirati, poput države te neologizama, odnosno onih pojmova koji su nastali tijekom ili nakon navedenog razdoblja, a koji su na to razdoblje također povratno utjecali, u koju grupu spadaju različiti „-izmi“ (Richter, 1989: 615). Osim toga, Koselleck razlikuje 4 značajke navedenog razdoblja koje su utjecale na promjene, a riječ je o povremenjenju (*Verzeitlichung*), demokratizaciji, ideologizaciji i singularizaciji te politizaciji.

Riječ je, u najkraćim crtama, o tome kako dolazi do širenja publike – pojmovi više nisu rezervirani samo za intelektualnu elitu već počinju kolati u širim društvenim slojevima. To je povezano i s pojavom ideologija koje također koriste pojmove u političke svrhe, odnosno kao oružja u političkim konfliktima među suprotstavljenim stranama. Zbog toga postaju i apstraktniji, odnosno lakše primjenjivi od strane različitih grupa. To pokazuje kako u razdobljima velikih promjena ne treba zanemariti svojevrsnu semantičku borbu, odnosno upotrebu pojmova u svrhu obrane ili osvajanja neke pozicije. Zbog toga oni/pojmovi prestaju biti neutralni i ne služe samo za opisivanje postojećeg stanja, već se koriste za ostvarivanje neke prihvatljive budućnosti (Richter, 1989: 618).

Iako se čini da je domet ove poddiscipline ograničen s obzirom da je riječ o poddisciplini usko vezanoj za njemačku historiografiju, odnosno da je naglasak na promjenama u njemačkom jeziku i specifičnostima njemačke povijesti (odnosno, povijesti njemačkog govornog područja), način na koji *Begriffsgeschichte* shvaća međuodnos pojmova i događaja te metode kojima se služi šire su primjenjivi i dobra su početna točka za proučavanje europskih političkih

² „Temeljni povijesni pojmovi. Historijski leksikon političko-socijalnog jezika u Njemačkoj.“

³ Iako bi se dalo raspravljati o prihvatljivosti svrstavanja demokracije u tu grupu s obzirom da na njezino znatno drugačije shvaćanje u antici nego danas.

vokabulara. Osim toga, ona nije i ne može biti zamjena za političku teoriju, ali je korisna kao nadopuna za bolje razumijevanje političkog mišljenja te se njezinim korištenjem potiče interdisciplinarnost. Naposljetku, njezin doprinos u istraživanju ideologija ističe i Freedon u svojoj knjizi *Ideologies and Political Theory* koja se bavi morfologijom ideologija, a o kojoj će više riječi biti u idućem poglavlju (Freedon, 1996: 118).

Korisnost pristupa *Begriffsgeschichte* za temu ovog rada može se svesti na tri glavna razloga. Prvo, ona ukazuje na važnost razumijevanja političkih, društvenih, ekonomskih i kulturnih promjena tijekom *Sattelzeita* koje su utjecale na klasično-liberalno poimanje nacije. Osim toga, uzima u obzir promjene unutar značenja samih pojmova što je ključno za razumijevanje transformacije pojma nacije u navedenom razdoblju. Naposljetku, kao što je već rečeno, shvaćanje ideologije kao sustava sastavljenog od političkih pojmova direktno ideologiju vezuje uz pristup koji nudi *Begriffsgeschichte*.

S obzirom da su iduća poglavlja posvećena modernom pojmu nacije čija se značenje vezuje uz razdoblje Francuske revolucije, potrebno je ukratko prikazati kako se sam pojam transformirao, tj. rekonstruirati njegovo predmoderno značenje. No, najprije treba istaknuti kako je među povjesničarima moguće pronaći brojna tumačenja samog pojma, ali ćemo se ovdje koncentrirati na dva prevladavajuća. S jedne strane je moguće shvatiti srednjovjekovnu *natio* kao etnos, odnosno kao grupu ljudi koja dijeli zajedničko porijeklo, stoga u tom smislu nacionalni identitet predstavlja jedan od brojnih partikularnih identiteta karakterističnih za srednji vijek. Potrebno je naglasiti kako je i samo porijeklo u tom razdoblju bilo označavano različitim terminima, stoga nacija nije imala *monopol* nad definiranjem etniciteta te se tako ne može govoriti o naciji kao konstituiranoj predmodernoj etničkoj zajednici, a samim time niti o njezinom kontinuitetu prema moderni (Korunić, 2006: 70). S druge strane, drugo, znatno učestalije i dominantnije značenje pojma predstavlja *pars-pro-toto* koncepcija izjednačavanja plemstva koje nije bilo nužno etnički homogeno s nacijom (Jakobsson, 2010: 101). Riječ je o tzv. „plemičkoj naciji“ karakterističnoj za srednjovjekovno staleško društvo (Korunić, 2006: 70). Vidljivo je kako se nijedno od dva navedena značenja ne odnosi na cjelinu već u najboljem slučaju obuhvaća „samo neke članove građanskog društva, organizirane po staležima ili u različitim korporacijama, dok je velika većina pučanstva ostala izvan 'nacije“ (Korunić, 2006: 70). U oba slučaja pojam nacije upotrebljava se za različite, ali uvijek partikularne skupine, a tek se krajem 18. stoljeća nacija počinje definirati zajedničkim institucijama i zakonima koji jednako vrijede za sve njezine pripadnike na određenom teritoriju. Time je uspostavljena politička zajednica koju Smith kasnije naziva građanskom (Smith, 1991: 19). Kao što će biti pokazano u ostatku rada, moderni

pojam nacije tako je transformiran i usmjeren protiv postojećeg staleškog društva i apsolutne monarhije te u tom smislu ima emancipacijski karakter. Naposljetku, tek taj revolucionarni manevar omogućava da se u 19. stoljeću nacija može shvatiti kao kompaktna politička zajednica s pridruženim etničkim karakteristikama.

3. IDEOLOGIJA

Da bismo istražili koje je mjesto nacije u pojmovnoj strukturi liberalizma, potrebno je detaljnije razmotriti političke pojmove liberalne ideologije. Riječ je o morfološkom pristupu ideologijama Michaela Freedena pomoću kojeg će u idućem poglavlju liberalizam biti raščlanjen na političke pojmove (Freedan, 1996). No, prije toga je nužno prikazati povijest nastanka i razvoja pojma ideologije i njezinog različitog shvaćanja u zadnjih dvjestotinjak godina. Kako ukazuje Eagleton, postoji gotovo toliko teorija o ideologijama koliko je teoretičara ideologija (Eagleton, 1994: 14). Ipak, postoji svojevrsni konsenzus o dvama dominantnim značenjima ideologije – o, uvjetno rečeno, vrijednosno neutralnom i onom koje ideologiju opisuje kao sustav mišljenja koji prikriva određene društvene interese (Heywood, 2021: 2). Oba u velikoj mjeri odudaraju od izvornog značenja ideologije koje je prvi zabilježio Antoine Destutt De Tracy 1796. s ciljem definiranja nove znanosti koja bi se bavila idejama kao univerzalnim i nomotetičkim kategorijama. Naime, De Tracy i njegovi suradnici smatrali su da ideje, kao i priroda, podliježu određenim zakonitostima koje je stoga potrebno istražiti i razumjeti kako bi društvo moglo harmonično funkcionirati (Stráth, 2013: 17-18). S obzirom da se svaka znanost sastoji od ideja, ideologija je tako trebala postati „kraljica“ znanosti, odnosno temelj za proučavanje ostalih (Kennedy, 1979: 354).

Prva debata o značenju ideologije odvila se već nekoliko godina kasnije – Napoleon se, iako je prvotno podržavao ideologe, nakon dolaska na vlast distancirao od njih, optužujući ih za odvojenost od političke stvarnosti i bavljenje apstraktnim idejama (a kasnije i za vojne neuspjehe). Naime, oni se nisu slagali s njegovim političkim djelovanjem pa ih Napoleon pokušava podcijeniti i diskreditirati kao političke neprijatelje, smještajući tako samu ideologiju u ideološku arenu što rezultira razvojem vrijednosno opterećenog pojma (Ravlić, 2002: 149). Na već postojanu dvojakost značenja upućuju i rječnici prve polovice 19. st. koji ideologiju definiraju i u izvornom značenju i onako kako ju je Napoleon prikazao (Stráth, 2013: 21).

Ipak, za pejorativno viđenje ideologije znatno je zaslužniji poznati marksistički opis ideologije kao krive svijesti. Naime, uloga ideologije je, prema tom shvaćanju, mistificirati i sakriti pravo stanje; prikazati partikularne interese vladajuće klase – koji su odraz postojećih materijalnih odnosa – kao opće s namjerom održavanja postojećeg stanja (Marx i Engels, 1846. prema Heywood, 2021: 3). Takvo, izvorno marksističko značenje postalo je temelj kasnijih – marksističkih i nemarksističkih – kritika ideologije kao sustava mišljenja koji nastoji prikazati interese jedne grupe kao opće (Heywood, 2021: 4). Tek kasniji marksistički autori, odmičući se od striktnog ekonomizma, više pažnje posvećuju ideologiji kao relativno neovisnom sustavu mišljenja. Naime, dotad ona nema autonomnu ulogu što ukazuje na shvaćanje koje nadgradnju doživljava samo kao mehanički odraz baze i definiranu isključivo pozicijom u odnosu prema procesu proizvodnje (Mouffe, 1979: 169-170). Drugim riječima, u trenutku kad revolucija, unatoč kontradikcijama imanentnim kapitalističkom načinu proizvodnje, izostaje (ili se odvija na mjestima na kojima nije očekivana) postaje neophodno drugačije pristupiti ideologiji. Gramsci tako postojanost kapitalizma ne temelji isključivo na ekonomskim faktorima već ističe važnost hegemonije kojom vladajuća klasa uspješno nameće vlastito viđenje svijeta kao prirodno i valjano. Ipak, Gramsci ideologiju ne veže isključivo za klasno podijeljeno društvo već ju shvaća kao značajku svih društvenih skupina koja se manifestira u različitim praksama. Jednako tako, za Gramscija ideologija proizvodi subjekte (Mouffe, 1970: 181-199). Tu ideju kasnije teorijski razrađuje Althusser, pokazujući kako ideologija interpolira pojedince (iako to nikad ne priznaje) čineći da se doživljavaju kao neovisni i autonomni subjekti iako je zapravo riječ o njezinoj praktično-socijalnoj funkciji oblikovanja i vezivanja pojedinaca za njihove društvene uloge (Althusser, 2018: 120). Dakle, cilj je održati reprodukciju dominantnih društvenih struktura koje nisu nužno povezane s klasnom podjelom (Leopold, 2013: 54). Nemarksističku, konzervativnu kritiku ideologije dao je i Michael Oakeshott koji ju shvaća kao apstraktni i dogmatski sustav mišljenja koji pretjerano simplificira kompleksnu društvenu stvarnost (Corey, 2014).

S druge strane, treba spomenuti i tezu o kraju ideologija popularnu sredinom 20. st. Naime, riječ je o godinama netom nakon završetka Drugog svjetskog rata koje je karakteriziralo jačanje države blagostanja i porast životnog standarda. To je znanstvenike poput Daniela Bella (*The End of Ideology*, 1960.) i Seymoura Lipseta (*Political Man*, 1960.) navelo na zaključak da su ideologije postale besmislene jer je došlo do konsenzusa oko temeljnih političkih pitanja – sve što preostaje tehničke je prirode (Brick, 2013: 124). Štoviše, imajući na umu poraz fašizma i nacizma te Staljinovu smrt, za njih su totalne ideologije postale stvar prošlosti. Iako polazeći iz

drugačije perspektive, i Jean Francois Lyotard je 1976. proglasio post-ideološko doba. Riječ je o značajci postmoderne u koju je, prema shvaćanju autora zakoračio zapad, a koju karakterizira nepovjerljivost prema velikim narativima, odnosno ideologijama – nemoguće je, s obzirom na sve veću kompleksnost društva i naglašenost partikularnih identiteta, očekivati bilo kakvu sveobuhvatnu teoriju (Schwarzmantel, 2006: 18).

Utjecaj na razvoj funkcionalističkog, vrijednosno neutralnog shvaćanja ideologije izvršio je Karl Mannheim koji ju shvaća kao sustav mišljenja koje je društveno uvjetovano. Drugim riječima, ideologija je odraz različitih društvenih uvjeta i ima pluralistički potencijal, tj. nije rezervirana isključivo za dominantne skupine (Freeden, 2003: 12). Takvo shvaćanje uvelike je utjecalo na kasnije znanstveno proučavanje ideologija (Ravlić, 2002: 150). Naime, Mannheimov cilj nije razotkriti istinitost ili lažnost neke ideologije – jer se to treba učiniti iz neideološke pozicije, što za njega nije moguće – već ukazati na njihovu društvenu funkciju (Breiner, 2013: 62). Nakon Drugog svjetskog rata takav pristup ideologiji postaje sve popularniji, pa tako Seliger u knjizi *Ideology and Politics* odbacuje restriktivna shvaćanja (bilo da je riječ o kritičkim pristupima ili onima poput teze o kraju ideologije) i razvija inkluzivni pristup koji ideologiju definira kao sustav ideja koji opisuje postojeće stanje, ima određenu viziju budućnosti i objašnjava kako treba djelovati da bi se postigli zadani ciljevi, neovisno je li riječ o očuvanju statusa quo ili promjeni (Seliger, 1976 prema Heywood, 2021: 6). To ukazuje na nastojanja suvremene, pretežito angloameričke teorije da se pojam ideologije posve neutralizira; više nije riječ o kritici i diskreditaciji ideologija, već o proučavanju ideologija kao sastavnog dijela svakog društva. To je polazište i Freedenovog morfološkog modela.

Freeden ideologije definira kao kompleksne kombinacije političkih pojmova u kojima su odgovarajuća značenja svakog uključenog pojma izabrana iz niza potencijalnih značenja. Naime, osnovne jedinice od kojih je svaka ideologija izgrađena su politički pojmovi. Za analizu bilo koje ideologije stoga je nužno upoznati se s njezinom unutarnjom strukturom, odnosno načinom na koji su pojmovi sklopljeni u svojevrsnu ideološku mrežu. To je važno jer sve pojmove karakterizira različitost značenja koje mogu sadržavati. Freeden to naziva temeljnom osporivošću pojmova – nemoguće je očekivati da će postojati konsenzus oko jednog ispravnog značenja nekog pojma, kao i hijerarhije pojmova unutar ideološke strukture (Freeden, 2003: 55). No, iako to na prvi pogled komplicira situaciju, istovremeno omogućava ideološku raznolikost. Ideologije problem osporivosti stoga rješavaju tako da se pojmovi postave u međusobni odnos, povezuju u koherentnu cjelinu te se na taj način kristaliziraju njihova

odgovarajuća značenja.⁴ Za to su važna logička ograničenja – primjerice, vrlo je teško istovremeno zagovarati ulaganje u zagađivačke industrije te isticati važnost zaštite okoliša. No, zbog toga su ideologije često dovoljno neodređene kako ne bi postale logički nedosljedne. S druge strane, riječ je o kulturnim ograničenjima koja predstavljaju partikularni kontekst – prilikom definiranja određenog značenja ideologije se pozivaju na tradiciju, vjerovanja i uobičajene prakse (Freeden, 2003: 55-60).

Freeden razlikuje pojmove jezgre, susjedne pojmove i periferne pojmove. Pojmovi jezgre čine samu srž neke ideologije i bez njih ona gubi svoje značenje. Ipak, oni sami po sebi nisu dovoljni za definiranje ideologije, pa je stoga potrebno uzeti u obzir i susjedne pojmove, koji, kao što sam naziv upućuje, stoje tik uz one središnje te ih dodatno definiraju. Naravno, to ne znači da je svaki pojam moguće definirati na bezbroj načina i tako ga beskrajno rastegnuti, stoga je važno zadržavanje logičke koherencije. Dakle, svaki od tih pojmova dobiva detaljnije, manje apstraktno značenje stvaranjem međusobnih veza čime ih se onda smješta u mrežu koja zapravo simbolizira neku specifičnu ideologiju (Freeden, 1996: 78). Naposljetku, posljednju kategoriju – i za proučavanje nacije u liberalnoj misli najzanimljiviju – čine periferni pojmovi. Za njihovo proučavanje važna su dva aspekta morfologije svake ideologije. Prvi se može nazvati dimenzijom značajnosti i moguće ju je zamisliti kao svojevrsni kontinuum tako da su na jednom polu pozicionirani oni pojmovi koji su u nekom trenutku središnji za neku ideologiju, a s druge strane se nalaze oni marginalni čija važnost nije presudna. Ono što je važno napomenuti jest kako se pojmovi s vremenom mogu kretati po toj osi što ukazuje na to kako nijedna ideologija nije zamrznuta u vremenu i izostanak nekih pojmova u današnjoj strukturi neke ideologije ne znači da oni u nekom drugom razdoblju nisu bili od veće važnosti.⁵ To ponovno upućuje na važnost vremenske dimenzije i opasnosti od anakronizma. Na tragu toga jest i druga značajka perifernih pojmova, a riječ je o perimetru, odnosno dimenziji mjesto-vrijeme. Kao što je već rečeno, svaka ideologija, odnosno njezini pojmovi ovise o povijesnom, geografskom i kulturnom kontekstu u kojem se nalaze. Točnije, da bi se mogli prilagoditi tome, ne smiju ostati na apstraktnoj razini koja ih, doduše čini primjenjivima u različitim uvjetima, ali ih u isto vrijeme i koči u tome da zaista postanu faktor utjecaja na neku specifičnu situaciju. Zbog toga je potrebno uvesti pojmove perimetra koji onda preciziraju središnje i susjedne pojmove, čineći ih prihvatljivijima za određeni kontekst. Tu je riječ o specifičnim idejama ili *policy* prijedlozima

⁴ Korisno ih je zamisliti kao Vennove dijagrame, pa tako različiti pojmovi predstavljaju različite krugove, a njihovo kombiniranje unutar ideologije predstavlja onaj preklapajući dio, upućujući time na onaj dio značenja koji je prihvatljiv za tu ideologiju.

⁵ A vrijedi i obrnuto; primjer su pozicija ženskih prava u liberalizmu u različitim razdobljima.

koji su funkcionalni na mikro-razini, ali nisu od odlučujuće važnosti za ideologiju u cjelini (Freeden, 1996: 79-80). Korisnost tako shvaćene morfologije leži u njezinoj primjenjivosti na različite ideologije, stoga će u idućem poglavlju poslužiti za detaljniju analizu liberalizma.

4. MORFOLOGIJA KLASIČNOG LIBERALIZMA

Iako je uvriježeno Johna Lockeja uzimati za idejnog praoca liberalizma (što je on u velikoj mjeri bio, posluživši kao inspiracija za mnoge kasnije autore), o liberalizmu se kao ideologiji, sukladno De Tracyjevom definiranju samog pojma, može govoriti tek od razdoblja Francuske revolucije (Freeden, 1996: 141). Bez obzira na to, počeci liberalne političke misli neodvojivo su vezani za raspad feudalnog poretka i uspon građanskog društva, odnosno razvoj ranog kapitalizma u zapadnoj Europi (Kühnl, 1978: 11). Točnije, liberalizam je zahtijevao korijenite promjene tadašnjeg poretka definiranog ekonomskim i političkim povlasticama plemstva te drugačiji, emancipacijski pristup čovjeku i društvu pa je stoga predstavljao izazov *ancien régimeu* (Heywood, 2021: 21). Imajući taj kontekst na umu, klasični liberalizam predstavlja „tranziciju iz feudalizma u kapitalizam“ te se njegov vrhunac smješta u rano 19. stoljeće i doba kad je industrijska revolucija bila na vrhuncu, dok je kasnijim razdobljem dominirao moderni, *reformirani* liberalizam (sve do druge polovice 20. stoljeća i jačanja neoliberalizma koji je umnogome preuzeo ideje klasičnog liberalizma) (Heywood, 2021: 38, 44).

Sloboda je središnji pojam liberalizma te se njezinim izostavljanjem više ne može doista govoriti o liberalizmu (Ravlić, 2002: 39). No, uzimajući u obzir moguću višeznačnost pojmova na koju je upozorio Freeden, potrebno ju je specificirati. Kanonski rad koji definira klasično-liberalno shvaćanje slobode poznati je esej Johna Stuarta Milla *O slobodi*. No, da bi nam bilo jasnije o kakvoj se slobodi radi, potrebno je preuzeti razlikovanje negativne i pozitivne slobode Isaiaha Berlina koji se pak uvelike oslanja na razlikovanje antičke i moderne slobode Benjamina Constanta. Za Constanta je, polazeći od shvaćanja čovjeka kao političkog bića, antička sloboda značila konstantno i izravno sudjelovanje u političkoj vlasti (onih koji su bili ekonomski neovisni), kao „potpunu podložnost pojedinca vlasti cjeline“ (Constant, 1993: 165). S druge strane, sloboda moguća u moderno doba očituje se kao potreba za neovisnošću koja ostavlja dovoljno prostora da se svatko može baviti vlastitim interesima. Naime, Constant ističe kako je ključna razlika promjena ekonomskog konteksta – moderni ljudi se bave trgovinom ili drugim ekonomskim aktivnostima koje oduzimaju znatno više vremena od rata, a ropstvo se ukida, što dovodi do potrebe za vremenom u kojem će se svatko moći nesmetano posvetiti privatnim poslovima. To uvelike objašnjava privrženost građanskog sloja liberalnim idejama.

No, treba imati na umu kako to ne znači potpuno odbacivanje sudjelovanja u političkoj vlasti već njegovo modificiranje ili *doziranje*. Riječ je o predstavničkom sustavu koji ipak osigurava da moderna sloboda ne postane ugrožena, stoga ne treba težiti potpunoj alijenaciji od politike (Constant, 1993: 179).⁶ Kao što je već rečeno, nadovezujući se dobrim dijelom na Constanta, Berlin negativnu slobodu definira kao „područje unutar kojeg čovjek može djelovati tako da ga ostali ne ometaju ... ako me drugi sprječavaju da činim ono što bih u drugom slučaju radio, onda sam u tom stupnju neslobodan“ (Berlin, 2000: 223). Drugim riječima, potreban je minimum, područje ljudskog života koje ni u kojem slučaju ne smije biti povrijeđeno jer se u suprotnom pojedinac neće moći razvijati i ostvarivati individualno zadane ciljeve (Berlin, 2000: 226). Prema tome, riječ je o slobodi *individue*, odnosno individualnoj nezavisnosti u koju društvo ne smije zadirati, osim kad je nužno radi zaštite samog društva, tj. kad bi neograničena sloboda potencijalno činila štetu drugima (Mill, 1988: 112-113) (Baccarini, 2013: 296). To se uvriježilo kao sloboda *od* naspram pozitivne slobode *za* koju bi se moglo sažeti kao mogućnost „gospodarenja samim sobom“, a koja je svoju važnost zadobila tek u kasnijim razdobljima (Berlin, 2000: 234). Naposljetku, vrijedi istaknuti kako je tako shvaćena sloboda egalitarna jer pretpostavlja jednakost u slobodi, odnosno „svatko mora uživati onoliko slobode koliko je kompatibilno sa slobodom drugih“ jer svi ljudi imaju isti moralni status (Bobbio, 1992: 40) (Gray, 1999: 12).

Osim slobode, u središtu liberalnog svjetonazora je pojedinac shvaćen kao „mikrokozmos ili dovršeni totalitet“ koji prethodi bilo kakvom obliku udruživanja te koji ima vrijednost sam po sebi, a ne tek kao dio neke veće cjeline (Bobbio, 1992: 53). Prvu sustavnu individualističku teoriju iznio je Thomas Hobbes koji prirodno stanje vidi sastavljeno od *jednako* slobodnih pojedinaca koji se udružuju isključivo radi vlastitog samoodržanja, a ne zbog njihove inherentne društvenosti, stoga legitimna vlast može nastati samo njihovim pristankom (Gray, 1999: 23). Uzimajući to u obzir, Norberto Bobbio u knjizi *Liberalizam i demokracija* upućuje na razlikovanje od organicizma karakterističnog za srednjovjekovno kršćanstvo i klasično razdoblje čije je korijene moguće pronaći kod Aristotela. Naime, organicizam ne priznaje autonomiju pojedinca već je on shvaćen isključivo kao jedna od komponenti veće cjeline te je njegova svrha i uloga djelovati u korist zajednice (Bobbio, 1992: 51). Bez individualizma stoga nema liberalizma – kad bi primat imao neki oblik totaliteta, ne bi mogla postojati neovisna sfera djelovanja koja je pak ključna za nesmetani razvoj individua (Bobbio, 1992: 52-53).

⁶ Tom se idejom vodio i Sieyès, no o njegovoj teoriji političkog predstavništva će biti riječi nešto kasnije.

Kao što je već spomenuto kod Hobbesa, individualistički moment prisutan u liberalizmu omogućava mu zahtjev za pristankom pojedinaca kao neophodnim uvjetom za konstituciju političke vlasti što je iskazano teorijom društvenog ugovora (Prpić, 1978: IX). Odnosno, kako to formulira Bobbio:

„Ideja da je obavljanje političke vlasti legitimno samo ako je utemeljeno na konsenzusu onih nad kojima se vrši ... proizlazi iz pretpostavke da pojedinac posjeduje prava koja ne ovise o instituciji nekog suverena te da ta institucija ponajprije služi da omogući najšire očitovanje tih prava sukladno socijalnoj sigurnosti. Ono što objedinjuje učenje o pravima čovjeka i teoriju ugovora jest zajedničko individualističko shvaćanje društva, shvaćanje prema kojem je na prvom mjestu pojedinac sa svojim interesima i svojim potrebama. Ti interesi i potrebe zadobivaju oblik prava zahvaljujući prihvaćanju pretpostavljanog prirodnog zakona, i prethode uspostavljanju društva.“ (Bobbio, 1992: 10).

Takav pristup koji polazi od predpolitičkog statusa pojedinaca upućuje na postojanje prirodnih prava koja su neovisna o političkoj zajednici, stoga njezina zadaća postaje očuvati ta prava – na tome se temelji liberalna država koja u konačnici legitimitet izvodi iz volje naroda (Posavec, 1995: 171) (Kühnl, 1978: 28). To u konačnici vodi i k shvaćanju individua kao pravnih osoba u političkoj zajednici koje imaju neotuđiva prava i jednake su pred zakonom što nije bio slučaj u staleškom društvu (Tomašegović, 2016: 11). Naime, u takvom je društvu čovjek primarno pripadnik neke grupe (staleža, lokalne zajednice, obitelji), najčešće na temelju rođenja, a mogućnost vertikalne pokretljivosti svedena je gotovo na minimum (Heywood, 2021: 22).

Jedno od najvažnijih prirodnih prava za klasične liberale je pravo privatnog vlasništva. Gray tako ukazuje na isprepletenost privatnog vlasništva i individualne slobode (Gray, 1999: 78). Drugim riječima, za njega je privatno vlasništvo ostvarenje slobode „u njezinu najiskonskijem obliku“ (Gray, 1999: 78). Na takvo je shvaćanje odlučujući utjecaj imao upravo Locke, čija je teorija privatnog vlasništva umnogome postala neizostavna polazišna točka čitave liberalne tradicije. Ovdje ne treba detaljno ulaziti u teoriju privatnog vlasništva, već je ključno pokazati kako je za njega privatno vlasništvo prirodno pravo svakog pojedinca u koje se ne smije zalaziti i postoji neovisno o političkoj vlasti. Jednostavnije rečeno, to je pravo koje postoji još u prirodnom stanju, a riječ je o vlasništvu nad samim sobom, a onda i nad onime što čovjek

oblikuje svojim radom (Macpherson, 1981: 173).⁷ Locke ga nije uvijek jednoznačno definirao pa privatno vlasništvo u užem smislu predstavlja imovinu, dok u širem smislu ono uključuje još život i slobodu (Macpherson, 1981: 171). Bilo da je riječ o užem ili širem shvaćanju, uvijek je riječ o pravu koje štiti prirodni zakon. Njegovo kršenje (odnosno nepoštivanje tuđe slobode, života ili imovine) značilo bi odbaciti moralnu jednakost svih ljudi. Nadalje, prirodni zakon opstaje i nakon uspostave građanskog društva (Jakopec, 2013: 427). Prema tome, zahtjev za poštivanjem prirodnog zakona odnosi se i na one koji obnašaju političku vlast koja se stoga mora temeljiti na vladavini pozitivnih zakona shvaćenih kao opće pravne norme koje ne diskriminiraju, odnosno vrijede za sve jednako, ne djeluju povratno i jamče predvidljivost pravnih odnosa među pojedincima te između njih i nositelja političke vlasti (Neumann, 1974: 31-32). Iz toga je vidljivo kako vladavina tako shvaćenih zakona služi za očuvanje jednakosti i slobode pojedinaca, odnosno osigurava poštivanje prirodnog zakona. To se onda odnosi i na zaštitu privatnog vlasništva – kako između pojedinaca, tako i od strane države, odnosno od njezinog samovoljnog zadiranja u vlasnička prava. Dakle, stvaranje građanskog društva kao „društva slobodnih, pred vladavinom zakona jednakih ljudi“ predstavlja također zahtjev za očuvanjem privatnog vlasništva jer bi u suprotnom došlo do kršenja prirodnog zakona (Gray, 1999: 27).⁸ Naposljetku, kao i Hobbes, Locke smatra pojedinačni pristanak, polazeći od autonomije individua, nužnim preduvjetom za stvaranje građanskog društva (Locke, 1993: 233).

No, ograničavanje političke vlasti zakonima ne predstavlja krajnji zahtjev građanstva – potrebno je utjecati i na sam sadržaj zakona, a to im je moguće činiti putem sudjelovanja u zakonodavnoj vlasti. To ukazuje na nastojanja građanstva da oblikuje pravni poredak prema svojim potrebama što je vidljivo i u klasično-liberalnoj koncepciji podjele vlasti tako da zakonodavna vlast kao predstavnik naroda ima primat nad izvršnom vlašću koja može ostati u rukama monarha (Kühnl, 1978: 19).⁹ Time dolazimo do idućeg koraka, onog kojim u konačnici i nacija dobiva svoje mjesto u pojmovnoj strukturi liberalizma – riječ je o zahtjevu za predstavničkom vladavinom koju, kao što je već pokazano, Constant ističe kao preduvjet

⁷ „...ipak svaki čovjek *posjeduje* svoju vlastitu *osobu* ... Možemo reći kako su *rad* njegova tijela i *djelo* njegovih ruku s pravom njegovi. Dakle što god uzme iz stanja koje je pružila i ostavila priroda, tome je dodao svoj *rad* i dodao nešto svoje vlastito, čime je to učinio svojim *vlasništvom*“ (Locke, 2013: 192).

⁸ „Stoga velika i glavna svrha udruživanja ljudi u države i njihovo stavljanje pod vladu *jest očuvanje njihovog vlasništva*“ (Locke, 1993: 253).

⁹ Vrijedi spomenuti kako je u Lockeovom razlikovanju zakonodavne vlasti koja je suverena i čijim konstituiranjem (pristankom svih) nastaje država te izvršne vlasti koja joj je podređena moguće naći korijene kasnijeg razlikovanja ustavotvorne ili konstituirajuće (*pouvoir constituant*) i konstituirane (*pouvoir constitué*) vlasti koja obavlja funkcije vlasti unutar granica određenih ustavom (Sokol, 1988: 18 prema Grubić, 2014: 14). Potonje razlikovanje jasno je vidljivo kod Sieyèsa o čemu će više riječi biti u zasebnom poglavlju.

očuvanja slobode. Drugim riječima, „tek parlamentarna republika, u kojoj narodno predstavništvo određuje i personalni sastav izvršne vlasti, potpuno odgovara liberalnoj ideji (Kühnl 1978: 30). To ukazuje na potpuni *prelazak* na narodnu suverenost (Posavec, 1995: 85). Jedini način da građanstvo zaista utječe na donošenje i izvršavanje zakona je tako da doista sudjeluje u kreiranju njegovog sadržaja. Kako ističe Mill, nužno je da „se vladajući izjednače s narodom, da njihovi interesi i volja budu interes i volja nacije“ (Mill, 1988: 113). Narodna suverenost tako dolazi na mjesto monarhijske suverenosti i jedino se monarhu pojedinci obvezuju na poslušnost (Lalović, 2006: 139). Naime, za Rousseaua suverenost predstavlja „izvršavanje općenite volje“ koja, „kad se javno obznani, tvori zakon i jest čin suverenosti“ (Lalović, 2006: 140). Time on pokazuje, kao što je već na sličan način objašnjeno, kako zakon karakterizira dvostruka općenitost – određen je zakonodavnom voljom (koja je općenita) i predmetom, odnosno sadržajem o kojem se odlučuje (Lalović, 2006: 140).

Naposljetku treba istaknuti još jedno obilježje klasičnog liberalizma – imovinski i, najčešće, obrazovni cenzus koji je vidljiv upravo u određivanju kriterija za politička prava, odnosno za mogućnost sudjelovanja u donošenju i izvršavanju zakona. To je jasno vidljivo kod Constanta: „Držim da bi na zastupničke dužnosti ipak bilo poželjnije imenovati ljude koji, ako i nisu iz imućnijeg staleža, barem žive u blagostanju. Oni imaju prednost već u početku, boljeg su obrazovanja, slobodnijeg duha, uma otvorenijeg za nova znanja. Siromaštvo je, kao i neukost, puno predrasuda. Potreban je dakle još jedan uvjet povrh pukog rođenja i dobi propisane zakonom. Taj uvjet jest slobodno vrijeme nužno za stjecanje znanja, za ispravno rasuđivanje. Samo imetak osigurava to slobodno vrijeme, samo imetak ljudima omogućava da obnašaju politička prava“ (Constant, 1993: 49, 52). Dakle, vlasništvo se postavlja kao preduvjet za političko djelovanje. S obzirom da je jedna od zadaća liberalne države upravo zaštita vlasništva, nije neobično što je sudjelovanje u političkoj vlasti (a onda i oblikovanje zakona) ograničeno na posjednike, odnosno na one kojima je u cilju osigurati da do povrede vlasništva ne dođe. Na taj se način osigurava da mase ostanu izvan politike ili da se njihova eventualna politička aktivnost svede na minimum izbora predstavnika (Kühnl, 1978: 45-47).

Na temelju prikazane morfologije klasičnog liberalizma vidljiv je izostanak pojma nacije kao jednog od središnjih pojmova. Istovremeno, kao što će poglavlje o Sieyèsu demonstrirati, to ne znači da nacija nema nikakvu vrijednost za klasične liberale ili da ju oni odbacuju. Naime, prethodnih nekoliko odlomaka imali su za cilj pokazati kako je u središtu liberalne ideologije „*individuum-privatnik vlasnik svog tijela i svojih sposobnosti*“ (Prpić, 1978: IX). Dakle, liberalizmu je stalo do slobodnih i jednakih pojedinaca koji konstituiraju političku zajednicu

čija će zadaća biti njihova zaštita (i zaštita njihovog vlasništva); u tom smislu nije naglasak na davanju zasebne definicije o tome što nacija zapravo jest, ona je *samo* krajnji rezultat idejnog svjetonazora liberalizma. No, upravo to omogućava da nacija, iako nije direktno tematizirana, istovremeno bude značajna. Naciju je stoga moguće shvatiti kao izvedenicu središnjih pojmova – zahtjev klasičnih liberala za pristankom pojedinaca, odnosno za narodnu suverenost koja će biti izražena specifično putem političkog predstavništva kao jedinog načina da se njihova sloboda očuva i da ti predstavnici donose zakone koji će vrijediti za sve jednako te će štititi prirodna prava pojedinaca, posebice privatno vlasništvo, što ukazuje na neodvojivost rastućeg građanskog sloja, odnosno njegovog ekonomskog interesa i klasičnog liberalizma.

4.1. GRAĐANSKA OFENZIVA

Proces formiranja države kao preduvjeta za izgradnju nacije u najvećoj se mjeri odvijao u razdoblju apsolutizma u zapadnoj Europi između 16. i 18. stoljeća; tako je postojanje apsolutnih monarhija predstavljalo politički kontekst u kojem se mogla razviti opozicija takvom uređenju. Drugim riječima, one su istovremeno bile i polazišna točka za razvoj (moderne) države i ono što je trebalo poraziti (Breuilly, 1993: 76). No, da bi država postala „sistem općenitih, apstraktnih i javnih odnosa i funkcija vlasti, te sklop posebnih institucija koje svojim odlukama priskrbuju poslušnost silom ili prijatnom uporabe sile“, odnosno da bi se uspostavila kao „općenita i apstraktna vlast“ te da bi došlo do „privatizacije društvenih odnosa“, bilo je potrebno prvo preobraziti postojeće predrđavne političke zajednice koje su karakterizirale feudalni poredak (Prpić, 2016: 57, 68). To je zasluga apsolutnih monarhija i upravo je to spomenuta polazišna točka razvoja države. Da bismo shvatili o kakvom je ambivalentnom odnosu prema naslijeđu apsolutizma riječ, korisno je navesti samo jedan od Tocquevilleovih primjera u knjizi *Stari režim i revolucija* kojim pokazuje kako je apsolutna monarhija već sama provela neke bitne i korjenite promjene u starom režimu, koje su pripremile i olakšale revoluciju, a kasnije su se često vidjele kao dostignuće revolucionarnog poretka :

„Dopuštam da je centralizacija divna tekovina, slažem se da nam na njoj Europa zavidi, no tvrdim da ona nije tekovina revolucije. Naprotiv, to je tvorevina starog režima i, štoviše, jedini dio njegovog političkog ustroja koji je preživio revoluciju zbog toga što se samo on mogao prilagoditi novom društvenom stanju što ga je revolucija stvorila“ (Tocqueville, 1994: 42).

Naime, za europski je feudalni poredak karakteristično postojanje decentralizirane vladavine – iako nominalno postoji jedan vladar na čelu tadašnjih predrđavnih političkih zajednica, stvarnu vlast u podčinjenim dijelovima vrlo samostalno vrši plemstvo zahvaljujući naslijeđenim privilegijima, posjedovanju sredstava za primjenu sile (vlastite vojske) te autonomiji u donošenju pravnih propisa (Prpić, 2019: 129) (Hont, 1994: 179). Riječ je o personaliziranom obliku političke dominacije u kojem se ekonomsko i političko podčinjavanje ne razlikuju – samostalni feudalni vlastelini objedinjuju sve funkcije vlasti vladajući kao „vlasnici uvjeta proizvodnje života“ na danom im području na kojem istovremeno obavljaju upravnu i sudsku vlast (Prpić, 2016: 61). Taj svojevrsni „faustovski savez“ sklopljen između vladara kao prvog među jednakima i plemstva rezultirao je time da plemstvo postaje društveno-pravna kategorija s unaprijed određenim i nasljednim povlasticama, u čemu dijelom treba tražiti razloge njihove kasnije ranjivosti, odnosno sukoba s građanstvom (Zmora, 2001: 5-7).

Kao što je već rečeno, prevladavanje takvog predrđavnog vladavinskog poretka odvija se unutar apsolutne monarhije kao svojevrsnog hibridnog međutipa između imperija i konstitucije države (Prpić, 2019: 130). To ukazuje na epohalnost – a ne sjevremenost – suverene države. Točnije, ona je političkopравни izum moderne, tip vlasti o kojem se može govoriti tek od 16. stoljeća. Slijedeći Skinnera, nema potrebe naglašavati njezin moderni karakter – svaka je država produkt moderne (Lalović, 2008: 66). Od pojma države neodvojiva je ideja nedjeljive i apsolutne suverenosti kao njezine apsolutne i trajne vlasti koju karakterizira ovlast donošenja i ukidanja zakona (Bodin, 2000). No, ideja suverenosti tek je prvi korak u razvoju države – daljnji razvoj uvjetovan je prihvaćanjem slobode i jednakosti pojedinaca (Posavec, 1995: 83-84).

Potrebno je ukratko pokazati kako se proces stvaranja države odvio unutar apsolutne monarhije. Naime, brojni vjerski ratovi koji su se vodili u Europi u razdoblju 16. i 18. stoljeća utjecali su na procese centralizacije i koncentracije vlasti jer se feudalni poredak, zbog decentraliziranosti i autonomije plemstva koja je za sobom donosila postojanje različitih pograničnih vojski, s time nije mogao uspješno nositi (Zmora, 2001: 56-58)¹⁰. To uzrokuje dvije stvari – prvo, skupoća ratovanja iziskivala je skupljanje poreza što je dovelo do razvoja birokracije, aparata državne uprave u kojem funkcije više nisu uvjetovane porijeklom (na što plemstvo nije gledalo blagonaklono) (Prpić, 2016: 68) te drugo, stvaranja hijerarhijski ustrojene masovne vojske – pa različite feudalne milicije bivaju razoružane – što upućuje na monopol nad raspolaganjem

¹⁰ O tome piše i Niccolò Machiavelli u 4. poglavlju *Vladara*, ukazujući na to kako je francusko (feudalno) kraljevstvo, za razliku od turskog sultanata, znatno lakše osvojiti, ali je zbog različitih centara moći velikaša diljem kraljevstva teško očuvati vlast (Machiavelli, 2020: 64).

sredstvima fizičke prinude (Prpić, 2016: 67). Jednako tako, centralizacija dovodi do koncentriranja vlasti na dvoru oko monarha kao jedinog središta što Hont naziva institucionalizacijom suverenosti unutar monarhije (Hont, 1994: 179). Drugim riječima, radi se o dinastičkoj suverenosti koja tek kasnije biva zamijenjena narodnom (Posavec, 1995: 85). Feudalni vlastodršci postupno su razriješeni vlasti i sve pravne, političke, ekonomske te socijalne funkcije koncentriraju se u rukama središnje vlasti (Posavec, 1995: 82). Ipak, treba istaknuti kako to ne znači odbacivanje staleških povlastica jer još ne postoji svijest o *status libertatis* pojedinca. To je ključno jer se zbog nepostojanja jednakih prava svih državljana (odnosno, uopće shvaćanje pojedinaca kao državljana) ne može govoriti o apsolutnoj monarhiji kao nacionalnoj državi, iako se primjerice, radilo na odbacivanju vernakulara što je kasnije postalo jednim od temelja nacionalističkih pokreta u 19. stoljeću (Lalović, 2008: 67) (Prpić, 2016: 67). Upravo su ukidanje različitih lokalnih identiteta i poredaka, uspostava administrativno-vojnog aparata i homogenizacija na određenom teritoriju omogućili stvaranje države kao jedinstvene pravno-političke teritorijalne cjeline, a onda posljedično i njezinog povezivanja s nacijom.

S druge strane, navedeni preustroj i centraliziranje funkcija na dvoru pogodovali su ranom razvoju kapitalističke privrede. Naime, koncentracija moći, teritorijalna ograničenost, potrebe velikih stajaćih vojski, upravnog aparata i dvora utjecali su na jačanje sloja trgovaca i obrtnika koji su te potrebe ispunjavali (Kühnl, 1987: 15). Stvaranje lokalnih tržišta odvijalo se već u feudalnom poretku unutar srednjovjekovnih gradova, no o pravom usponu građanstva može se govoriti tek od formiranja apsolutnih monarhija. Osim toga, to je razdoblje velikih geografskih otkrića, novih pomorskih puteva i stvaranja svjetskog tržišta što potiče razvoj trgovačke i financijske buržoazije te prethodi izgradnji i razvoju industrije. S tim je usko povezana i merkantilistička politika apsolutne monarhije s ciljem ojačavanja vlastite privrede za uspješno konkuriranje drugim državama, kao i jačanje robne proizvodnje te povlašten položaj gradova. Sve to rezultira jačanjem građanskog sloja, a proletarizacijom seoskog stanovništva (Prpić, 2016: 70-71). Naime, rana kapitalistička privreda – kroz razvijanje izdavačkog sustava¹¹ i manufaktura – jača i dolazi u sukob s plemstvom kao *parazitskim, socijalno suvišnim staležom*, odnosno s njihovim nasljednim povlasticama (Kühnl, 1987: 13-14). Zbog toga građanstvo traži javnu vlast koja će djelovati putem načelno trajnih, općenitih i apstraktnih zakona, odnosno onih koji će jasno obvezivati sve subjekte. To upućuje na to da se država uspostavlja paralelno

¹¹ Sustav u kojem građanski posjednici kapitala radnicima prodaju sirovine, a onda kupuju njihove gotove proizvode, s tim da si izdavači ti koji određuju cijene sirovina (Kühnl, 1987: 13).

s ranim razvojem kapitalističkog načina proizvodnje koji ustanovljuje i moderno građansko društvo (Prpić, 2016: 75). Razvoj države je tako neophodno sredstvo za realizaciju ekonomske slobode (Neumann, 2002: 23). Drugim riječima, „država je kao temeljni pravopolitički projekt moderne moguća samo kao komplementarni proces ozbiljenja građanskog društva“ (Lalović, 2008: 66). No, vladavina zakona je tek prvi i temeljni zahtjev građanstva. Ono što je uslijedilo jest zahtjev za sudjelovanjem u vlasti – prvo nastupa pravna država, a onda volja naroda kao bitni element političke konstitucije vlasti (Posavec, 1995: 88). Takav izraz narodne suverenosti jasno je formuliran u Francuskoj revoluciji definiranjem nacije kao suverene političke zajednice koja ima monopol nad odlučivanjem, o čemu će biti više rečeno u idućem poglavlju.

Povijesni procesi koji su ukratko objašnjeni u prethodnim odlomcima odgovorni su za kasnije uvriježeno razlikovanje između *francuskog* i *njemačkog* tipa nacije (Seton-Watson, 1977: 17-20). U prvom se slučaju radi o *état-nation*, dok je u drugom obratno, *nation-état*, što upućuje na pojednostavljeno shvaćanje u kojem se u sjeverozapadnoj Europi nacija razvijala simultano s državom, dok je istočno od Rajne nacija prethodila državi, postojeći neovisno o tipu vlasti (Lalović, 2016: 71).¹² *Njemački* tip tako predstavlja naciju kao organsku cjelinu čiji je krajnji cilj ostvarenje vlastite državnosti, dok je na zapadu Europe, kako je 1882. primijetio Ernest Renan, nacija svakodnevni plebiscit (Posavec, 1995: 88) (Renan, 2007: 67). To ukazuje na nužnost prihvaćanja određenih vrijednosti kao subjektivnog kriterija za pripadanje naciji; riječ je o *političkom humanizmu* koji se razvijao u 16., 17. i 18. stoljeću u zapadnoj Europi, a koji je vezan za prevladavanje feudalnog poretka kroz apsolutnu monarhiju rezultiravši uspostavom nacionalnih država koje se, barem u teoriji, ne baziraju na etničkim ili socijalnim karakteristikama (Prpić, 1997: 217). Drugim riječima, svatko tko prihvaća osnovne ideje o slobodi i moralnoj jednakosti pojedinaca iskazanima jednakim pravima može biti Englez ili Francuz, neovisno o tome gdje je rođen (Plessner, 1997: 53).

¹² Tako je za Nijemce nacija nepolitička i/ili transpolitička prirodna kategorija, (Seton-Watson, 1977: 20). To je jedan od razloga zašto nacistima taj pojam ne odgovara u potpunosti; liberalni karakter nacije pretpostavlja državne granice – u zapadnoj Europi oni koji se nalaze izvan granica države nisu pripadnici nacije što nije u skladu s nacističkom vizijom Trećeg Reicha u kojoj je u središtu narod, *die Volk* kao kulturni i prirodni fenomen (Neumann, 2002: 241).

5. POLITIČKA TEORIJA I DJELOVANJE ABBÉA SIEYÈSA

Krizu u Francuskoj u zadnjim desetljećima 18. stoljeća postaje nemoguće kontrolirati – sukob apsolutne monarhije na čelu s Lujem XVI i novih, sve jačih društvenih snaga eskalira 1789. čime započinje revolucionarno i heterogeno razdoblje Francuske revolucije. Dugotrajni financijski problemi i nemogućnost *ancien régime*a na prilagođavanje novim ekonomskim i društvenim okolnostima utječu na okupljanje opozicije koja počinje formulirati različite mogućnosti za reformu ili transformaciju postojećeg stanja (Hobsbawm, 1987: 63-64). Ključnu su ulogu u tome imali različiti intelektualci prilagođavanjem i širenjem različitih emancipacijskih ideja među one koji nisu bili dovoljno sretni da uživaju privilegije života pod apsolutnom monarhijom.

Kako ukazuje Hobsbawm, u samim počecima revolucionarnih zbivanja najveći su utjecaj imali teoretičari i sljedbenici klasičnog liberalizma (Hobsbawm, 1987: 66). Jedan od njih bio je i Emmanuel Joseph Sieyès (1748.-1836.), poznatiji i kao *Abbé* (hrv. opat). Iako svećenik od 1772., nije bio naročito religiozan te je najvažnije trenutke svog života proveo politički djelujući nauštrb svog staleža.¹³ Njegova je uloga u posljednjem desetljeću 18. stoljeća dvojaka – svojim je tekstovima gradio teorijsku podlogu za ono što je u stvarnosti pokušavao ostvariti te je za mnoge on tako utjelovljenje ideja Francuske revolucije. Ipak, uzimajući u obzir različitost vodećih ideja u tih deset godina, kao i nesvodivost revolucije na jedan događaj ili pravac kretanja, točnije bi bilo Sieyèsa nazvati ideologom Prve revolucije (Forsyth, 1987: 3). Naime, ostajući dosljedan svojim idejama, ali i doživljen kao politički neprijatelj, on se, tijekom razdoblja jakobinske diktature (1792.-1794.) kojoj se protivio zbog razloga o kojima će biti više rečeno malo kasnije, povukao. Nakon uspostave Direktorija ponovno je postao dijelom javnog života, većinom se posvetivši francuskoj vanjskoj politici. Točnije, sve do 1799. kad je izabran u Direktorij, ali je, nezadovoljan onime što je od revolucionarnih promjena ostalo, sudjelovao u puču 18. brumaiera, dovevši Napoleona na vlast. Iako početni saveznici, Napoleon se uskoro distancira od njega i tad doista kreće kraj njegove političke karijere. Službeno mu je dodijeljena funkcija predsjednika Senata, ali zbog neslaganja sa smjerom u kojem je država pod vodstvom Napoleona išla, nije zapravo aktivno sudjelovao u njegovom radu i političkom životu Francuske generalno. Bez obzira na to, restauracija dinastije Bourbona nakon Bitke kod Waterlooa 1815. i konačnog Napoleonovog poraza prisilila ga je na egzil u Bruxelles u kojem

¹³ U jednom svom neobjavljenom tekstu vrlo indikativno istaknuo je kako jedino u što vjeruje su vrijednosti slobode i jednakosti (Forsyth, 1987: 34).

je ostao sve do Srpanjske revolucije 1830. kad se vraća u Pariz, no umire nekoliko godina nakon toga (Forsyth, 1987: 7-9). Sieyès je tako simbolički otvorio i zatvorio vrata revolucije između 1789. i 1799. godine

U ljeto 1788. Luj XVI primoran je zbog političko-ekonomske krize sazvati Generalne staleže (zadnji put su sazvani 1614.) kako bi dobio odobrenje za nove poreze u općoj populaciji s obzirom da je prvotni dogovor oko financijske reforme s plemstvom propao (Hobsbawm, 1987: 66). Riječ je skupštini koja se sastojala od tri staleža – u prvom su bili predstavnici klera koji su činili 0.5 posto ukupne populacije, drugi je sačinjavalo plemstvo s 1.5 posto, a svi su ostali pripadali trećem staležu (Hobson, 2008: 449). No, dogovoreni odnos predstavnika sva tri staleža nije odgovarao toj strukturi te su prvi i drugi stalež bili daleko natpredstavljani, a princip glasanja trebao je biti 1 stalež = 1 glas. To je dodatno pojačalo nezadovoljstvo trećeg staleža, rastućeg građanskog sloja koji je bio najviše pogođen ekonomskim problemima.

Upravo je u razdoblju između same odluke i datuma sazivanja Generalnih staleža u svibnju 1789. Sieyès postajao sve više politički aktivan. Iako je pisao i prije toga, najveću je popularnost dosegnuo objavom nekoliko pamfleta u kojima raspravlja o tome kako je najbolje pristupiti krizi u kojoj se Francuska našla te specifičnije, što bi planirano sazivanje Generalnih staleža trebalo polučiti. Najpoznatiji i najutjecajniji od njih bio je pamflet *Što je treći stalež?*, objavljen u siječnju 1789. koji je postao svojevrsni politički manifest početne faze Francuske revolucije (Hobson, 2008: 451). Iako pripadnik klera, on je u Parizu izbran u Generalne staleže kao predstavnik trećeg staleža. On, kao i drugi liberalni pripadnici manjine klera i plemstva te politički ambiciozni slojevi građanstva stremili su mobiliziranju cijelog trećeg staleža protiv postojeće situacije. To je rezultiralo njihovim odbijanjem sudjelovanja u Generalnim staležima te, potpuno revolucionarno, proglašavanjem trećeg staleža Nacionalnom skupštinom 17. lipnja 1789. godine čime je pokrenuta lavina političkih i društvenih promjena (Schmitt, 1998: 114). Za taj je čin zaslužan ponajviše Sieyès koji u spomenutom pamfletu izjednačava pripadnike trećeg staleža s francuskom nacijom, uspostavljajući tako „praktično-politički pokret za emancipaciju trećeg staleža“ (Schmitt, 1998: 112). To iskazuje i poznati isječak iz pamfleta:

„Što je treći stalež? Sve. Što je dosad predstavljao u političkom poretku? Ništa. Što želi biti? Nešto.“ (Sieyès, 2003: 94).

Naime, za njega je sazivanje Generalnih staleža bila prilika za novo, *ab ovo* konstituiranje političke zajednice, odnosno za radikalni prekid s postojećim stanjem (Forsyth, 1987: 18).

S obzirom na to da su njegovi radovi pretežno bili usmjereni na aktivno političko djelovanje, on nije pisao duga, detaljna djela, stoga ga je teško usporediti s nekim kanonskim piscima političke teorije. Unatoč tome, njegov je doprinos, kao što će biti izloženo u idućim odlomcima, neosporan. Riječ je o njegovoj teoriji političkog predstavnštva kao jedinog ispravnog rješenja koje omogućava da nacija može djelovati (Hobson, 2015: 453). Važno je istaknuti kako njegovo shvaćanje nacije nije definirano etničkim ili kulturnim značajkama, ona se ne temelji na zajedničkom jeziku, krvi ili tradiciji, već je isključivo politička kategorija, odnosno politička zajednica utemeljena na racionalnim principima, a koju karakterizira predstavnički sustav i zajednički zakoni (Sieyès, 2003: 99). Sieyès nije bio teoretičar nacije niti kod njega treba tražiti nacionalizam kao doktrinu. Nacija je za njega polemički pojam kojim se on koristi u svom suprotstavljanju *ancien régimeu*; jezgra njegovih ideja se ne bi značajno promijenila kad bi umjesto nacije bio narod u pitanju.¹⁴ Kako ističe István Hont, Sieyès se koristi nacijom isključivo kako bi dodatno ukazao na distanciranje od postojećeg stanja, a time i vokabulara (Hont, 2005: 131). Iako njegova temeljna ideja o nužnosti političkog predstavnštva nije zaživjela odmah (u godinama jakobinske diktature), kasnije je postala temelj liberalno-demokratskih država, posebice u drugoj polovici 20. st. Zbog toga ga se naziva ocem moderne demokratski legitimirane nacionalne države (Schmitt, 1998: 118).¹⁵

5.1. POJAM NACIJE

Sieyèsova koncepcija nacije služila je kao teorijsko utemeljenje za političko djelovanje na samom početku revolucije, odnosno za mobiliziranje trećeg staleža u borbi protiv staleškog sustava. Kao što je rečeno, kod njega nije samo riječ o reformi ili poboljšavanju postojećeg. Naime, to bi značilo da su temelji dobri, što Sieyès odbacuje – nije moguće jednostavno poboljšati položaj trećeg staleža bez ukidanja povlastica i potpune izmjene dotadašnjih političkih institucija; tek kad to bude učinjeno bit će moguće ostvarenje blagostanja ljudskog

¹⁴ To je važno naglasiti jer Sieyès, naravno, nije jedini liberalni mislilac koji se referira na naciju. Ipak, kasniji liberalni autori naciji pridružuju i neke predpolitičke ili nepolitičke značajke pa tako John Stuart Mill u 16. poglavlju *Razmatranja o predstavničkoj vladavini* piše o principu nacionalnosti koji *sieyèsovsko* liberalno shvaćanje pojma nacije dopunjuje kulturnim kriterijima poput jezika, tradicije i povijesti, velikim dijelom pod utjecajem jačanja nacionalnih pokreta sredinom 19. stoljeća zbog kojih nacionalna pitanja počinju dominirati političkim diskursom. No, to nije značilo pridavanje neke intrinzične vrijednosti nacionalnosti ili očuvanju nacionalnih kultura već je primat uvijek imalo očuvanje slobode (kroz princip samoodređenja) i ljudski napredak (Varouxakis, 2002: 23).

¹⁵ Ili kako isti autor kritički formulira – „fikcija preegzistentnog nacionalnog dobra, na čiju interpretativnu formulaciju i provedbu pravno sposobni građanin može utjecati samo u pravilnom razmaku od nekoliko godina putem glasačkog listića od 1789. dominira kontinentalnom liberalnom, a osobito francuskom teorijom demokracije (Schmitt, 1998: 124).

društva (Forsyth, 1987: 69). U tom je smislu Sieyès zaista revolucionar – on odbija tražiti uzore u prošlosti jer smatra da se time upada u zamku onih privilegiranih koji su tu povijesti *pisali* (Baczko, 1988: 101). Dakle, on vjeruje da Francuzima treba novi početak, a za to se ukazala prilika u trenutku kad treći stalež ne pristaje više biti dijelom Generalnih staleža. Izjednačavanje njih s nacijom tako je svojevrsni *Stunde Null* (hrv. nulti sat) za Francusku jer je cijela francuska povijest prema Sieyèsu povijest opresije i uzurpacije (Baker, 1989: 316). No, da bi legitimirao takav radikalni rez s prošlošću, Sieyès je morao objasniti na čemu je utemeljio takvo izjednačavanje i objasniti što bi nova nacija trebala predstavljati. Zbog toga nudi teorijsku povijest nastanka političkih zajednice koju dijeli na tri faze (Hont, 1994: 193). On to čini tako što se služi Hobbesovom rezolutivno-kompozitivnom metodom uspoređujući društvo s mehanizmom – rastavlja ga na dijelove kako bi mogao spoznati odnose među pojedincima kao temeljnim jedinicama i onda ih ponovno harmonično sastaviti (Hont, 2005: 131). Time dolazi do zaključka kako je svako pojedinačno ljudsko biće inherentno slobodno i samoodređujuće – „svaki čovjek ... ima urođeno pravo odlučivati za sebe, obvezivati se, sklapati ugovore s drugima i posljedično sebi nametati zakone“ (Forsyth, 1987: 73). Prema tome, temelj za bilo kakvo udruživanje je slobodna volja pojedinaca, odnosno izostanak prisile. To je početni korak u rekonstrukciji pojma nacije – kao i za Rousseaua, čovjek je slobodan i tu slobodu treba očuvati (Forsyth, 1987: 62).

Prva faza je svojevrsno prirodno stanje koje prethodi formiranju vlasti, a koje je sastavljeno od mnoštva izoliranih pojedinaca koji se žele ujediniti. Sieyès tako u *Što je treći stalež* piše: „sama ta činjenica [da se žele ujediniti] čini ih nacijom“ (Sieyès, 2003: 134). On ne daje detaljnije objašnjenje već navodi dalje kako tu epohu karakteriziraju individualne volje koje će tek kasnije postati izvorom vlasti.¹⁶ S druge strane, Forsyth u knjizi *Reason and revolution* to naziva društvenim ugovorom koji je isključivo vezan za sam čin ujedinjenja koji predstavlja jednoglasni i dobrovoljni pristanak svakog sa svakim, a ne za pitanja o tome što od svojih prava pojedinci predaju zajednici, a što zadržavaju (Forsyth, 1987: 73). Osim toga, formirana unija nije sama sebi svrhom, ta odluka pojedinaca nije „*acte gratuit*“ već ima svoju namjenu – osiguravanje druge faze u rekonstrukciji političkog poretka (Forsyth, 1987: 73).

Ono što slijedi jest formiranje općenite volje bez koje nacija ne može djelovati. Izvor te općenite nacionalne volje su individualne volje koje, u trenutku konstituiranja nacije, prestaju biti

¹⁶ Ono što treba imati na umu jest Sieyèseva primarna usmjerenost na političko djelovanje, zbog čega se nije posvetio razrađivanju teorije, stoga nije iznenađujuće što neki aspekti njegovog mišljenja nisu detaljnije objašnjeni (Forsyth, 1987: 104).

promatrane odvojeno; nacija je, iako sačinjena od pojedinaca, totalitet (Sieyès, 2003: 134) (Baczko, 1988: 103). Jednako tako, biti dijelom nacije za pojedince znači podvrgavati se toj općenitoj volji. Odnosno, općenita volja je i volja svakog pojedinca kao člana suverene nacije te se time ostvaruje njihova sloboda. U tom smislu i za Sieyèsa vrijedi Rousseauovo shvaćanje da „svaki čovjek koji sluša suverena sluša samog sebe“ (Lalović, 2006: 133). Nacija je tako *pouvoir constituant*, izvor legalnosti koji prethodi svakom zakonu. To je jedino i moguće jer bi podvrgavanje nacije pozitivnim zakonima značilo da ih je netko morao donijeti dok je postojalo tek mnoštvo i prisiliti pojedince na poslušnost (Hobson, 2015: 81). Iako Sieyès rijetko eksplicitno spominje suverenost, on ju izjednačava s *pouvoir constituant* te je sadržana u ideji ujedinjene i apstraktne nacionalne zajednice (Whatmore, 2002: 76). Tu se Sieyès oslanja na Rousseaua – narod, odnosno nacija, poima se kao „suveren i istinski subjekt političke legitimnosti“ (Lalović, 2006: 11). Jednako tako, nacionalna općenita volja jamči pravnu sigurnost i jednakost te se izražava kroz zakone (Lalović, 2006: 97). No, ono u čemu se Sieyès razlikuje od Rousseaua jest način na koji se ta suverenost izražava. Riječ je o ulozi političkog predstavništva koje Rousseau odbacuje jer smatra kako općenita volja ne može biti predstavljena (Lalović, 2006: 140).¹⁷ *Pouvoir constituant* može djelovati samo putem predstavnika koju utjelovljuju nacionalnu volju (Baczko, 1988: 107). To je njihovo fundamentalno razilaženje; za Sieyèsa su princip nacionalne suverenosti – kao princip općenite volje – i princip predstavljanja apsolutno neodvojivi (Baczko, 1988: 107).¹⁸ Drugim riječima, Sieyèsov je cilj racionalizirati Rousseauovo shvaćanje suverenosti izbjegavanjem direktne demokracije, ali zadržavajući unitarno suvereno tijelo s jedinstvenom voljom (Baczko, 1988: 101). To je objašnjeno u trećoj fazi rekonstrukcije, a predstavlja samu srž Sieyèsovog političkog projekta.

Riječ je o stvaranju predstavničkog sustava vlasti koje on objašnjava kao rezultat dva potencijalna razvitka nacije, a oba započinju širenjem populacije. U prvom slučaju prvotno manja nacija postaje brojčano sve veća i prestaje biti moguće direktno izvršavanje općenite volje zbog čega dolazi do podjele na manje okruge pa svaki taj okrug šalje svoje članove koji

¹⁷ Rousseau na predstavništvo pristaje samo pod uvjetom učestalog zasjedanja predstavničkog tijela naroda i imperativnog mandata predstavnika (Rousseau, 1994: 178).

¹⁸ *Sieyèsova* kritika Rousseaua posebice je vidljiva tijekom i nakon jakobinske diktature; za njega je neograničeni narodna suverenost u praksi tiranija i napad na osobnu slobodu. Model koji *Sieyès* predlaže, a koji se temelji na predstavništvu rezultira stvaranjem *re-publique*, a ne *re-totale*, kao što je bio slučaj tijekom vladavine jakobinaca (Baczko, 1988: 124). *Re-totale* je tako pokušaj rekreiranja antičkih republika što je nemoguće za moderni kontekst (Hont, 1994: 203).

Tu vrijedi spomenuti kako Sieyès kao suprotnost republici vidi tiraniju, a ne monarhiju – on je sam favorizirao izbornu monarhiju u kojoj bi monarh bio jedan od predstavnika te se zbog toga protivio uvođenju mogućnosti veta monarha; prihvaćanje toga bi značilo podjelu suverenosti (Hont, 1994: 198).

predstavljaju njihovu volju u zajedničko nacionalno tijelo. Drugim riječima, nacija postaje konfederacija. No, u tome je problematično što je svaki predstavnik vezan imperativnim mandatom te predstavljajući volju svog okruga ne može predstavljati općenitu volju. Zbog toga oni ne smiju biti puki prenositelji već moraju postati „istinski predstavnici“, što ne znači da su potpuno slobodni – ograničeni su općenitom voljom (Forsyth, 1978: 75). Uvjet za to je da okruzi ne budu shvaćeni kao cjeline za sebe, već dijelovi veće zajednice (Forsyth, 1978: 75).¹⁹ Druga opcija koju Sieyès nudi jest da u trenutku kad nacija više ne može izvršavati volju direktno, vlast se predaje u ruke predstavnika što rezultira trećom fazom – vlast putem opunomoćenika koji, iako nevezani mandatom, ne djeluju proizvoljno jer nacija ne može odbaciti vlastitu volju (suverenost je neotuđiva), ali može i mora samo prenijeti njezino izvršavanje u onoj mjeri u kojoj je to potrebno za održavanje stabilnosti (Sieyès, 2003: 135).

U stvarnosti je to značilo da je nekadašnji treći stalež, odnosno Nacionalna skupština predstavničko tijelo francuske nacije čiji pripadnici djeluju u skladu s općenitom voljom te izražavaju *pouvoir constituant*, a njihov je zadatak kreirati novi ustav (što je i učinjeno, 1791. godine). Tek nakon toga slijedi formiranje *pouvoir constitué*, odnosno vlasti ograničene pozitivnim zakonima. Na prvi se pogled potencijalno nudi usporedba Rousseauova Zakonodavca i Sieyèsovih primarnih predstavnika, ali sam Sieyès to odbacuje: „figura Zakonodavca zastarjela je; nju je zamijenila predstavnička i deliberativna skupština“ (Baczko, 1988: 107). Osim toga, Zakonodavac nije suveren (Rousseau, 1993: 79).

5.2. POLITIČKO PREDSTAVNIŠTVO I PODJELA RADA

Sieyès odbacuje podjelu na staleže jer su oni izraz partikularnih interesa društvenih grupa i ostavština feudalizma; zbog toga ih je nemoguće reformirati i stoga se on fokusira isključivo na izjednačavanje trećeg staleža s nacijom. S obzirom da nacija djeluje isključivo putem predstavništva, iz toga slijedi kako oni moraju biti dio dotadašnjeg trećeg staleža (što ukazuje na Sieyèsovu političku genijalnost – da nije izabran kao pripadnik trećeg staleža, morao bi biti, slijedom vlastitih ideja, izostavljen iz procesa *stvaranja* nove Francuske). To odgovara njegovom shvaćanju suverenosti kao nedjeljive (Hont, 1994: 192). Potrebno je naglasiti kako on nije jedini zagovarao uvođenje političkog predstavništva. Naime, napad na apsolutnu

¹⁹ „Francuska nije i ne može biti demokracija; ne smije postati federalna država sastavljena od mnoštva republika, ujedinjena političkim vezama. Francuska je i mora ostati jedinstvena cjelina“ (Sieyès, 2003 prema Hobson, 2015: 81-82).

monarhiju je krajem 18. stoljeća dolazio iz tri smjera; osim Sieyèsa i opozicije koja je težila izravnoj narodnoj suverenosti, postojala je skupina koja se također zalagala za predstavništvo i odbacivanje Generalnih staleža, ali ističući kako nacija treba biti predstavljena u mješovitom obliku preddmodernog korporativističkog predstavništva kakvo je postojalo prije 1614. godine, a koje bi pretpostavljalo podijeljenu suverenost. Dakle, Sieyèsova inovacija istovremeno je usmjerena kako na *ancien régime*, tako i na spomenute alternative. Ipak, iako je riječ o praktičnoj inovaciji – na što ukazuje i članak iz Ustava iz 1791. godine koji je nastao pod velikim utjecajem Sieyèsa: „Nacija, jedini izvor svih ovlasti, te ovlasti smije izvršiti isključivo (njihovim) delegiranjem. Francuski ustav je po prirodi zastupnički; [njegov] zastupnici su zakonodavno tijelo i kralj“ (HistoryWiz, 2022) – on se uvelike oslanja na Hobbesovu teoriju političkog predstavništva, stoga je potrebno kratko se osvrnuti na nju.

„Hobbesova inovacija raskida s korporativnopravno utemeljenim, partikularnim staleškim zahtjevom za identitetskim predstavništvom isticanjem jednog sveobuhvatnog i isključivog nacionalnog mandata“ (Hofmann, 2003: 392 prema Vujeva, 2015: 94). Identitetsko ili *pars-pro-toto* predstavništvo predstavlja „odnos u kojem se jedan dio korporacije – vijeće, skupština, neki članovi – u pogledu djelovanja smatra identičnim s cijelim tijelom korporacije“ (Ribarević i Vujeva, 2011: 175). Dakle, Hobbes uvodi prvu modernu teoriju političkog predstavništva koje se oslanja na pravno zastupanje i koja se temelji na njegovoj teoriji autorizacije. Riječ je o činu sklapanja društvenog ugovora svakog pojedinca sa svakim kojim iz prvotnog mnoštva u prirodnom stanju nastaje narod kao jedinstveno političko tijelo koje svoj oblik dobiva tek djelovanjem suverena kao autoriziranog predstavnika u korist cjeline. Iz tog slijedi da su oni dužni priznati njegovu volju kao vlastitu, odnosno tvorci predstavnikovog djelovanja su oni sami. Jednako tako, predstavništvom nastaje država kao „zasebna pravna osoba različita i od cjeline građana i od vladara“ (Ribarević, 2009: 30).

Sieyès također odbacuje identitetsko predstavništvo jer ono predstavlja posebne društvene interese karakteristične za hijerarhijski poredak *ancien régime*a, a ne općenitu volju nacije kao zajednice slobodnih i jednakih pojedinaca (Vujeva, 2015: 92). Dakle, ti predstavnici su predstavnici čitave nacije koji su međusobno jednaki i ne diferencira ih se na temelju pripadnosti određenom staležu ili nekoj drugoj grupaciji. Oni također nisu vezani imperativnim mandatom jer između njih i nacije nema *posrednika*, odnosno nisu ograničeni interesom grupacije koja ih je izabrala već predstavljaju čitavu naciju.²⁰ Sieyès se oslanja na Hobbesa

²⁰ Na to upućuje i članak iz Ustava iz 1791.: „Zastupnici imenovani u departmane neće biti zastupnici pojedinačnog departmana, nego cijele nacije tako da ih se ne može obvezati mandatom“ (HistoryWiz, 2022). Podjela Francuske

preuzimajući shvaćanje suverena kao predstavnika koji djeluje u korist čitave zajednice – *on* ne mora biti jedna *prirodna* osoba već može biti i tijelo, tj. predstavnička skupština, kao u Sieyèsovom slučaju (Vujeva, 2015: 93). No, razlika je u tome što kod Hobbesa tek predstavništvom nastaje narod kao jedinstveno tijelo: „Mnoštvo ljudi učinjeno je *jednom* osobom kad su predstavljeni jednim čovjekom ili jednom osobom; tako da to bude izvedeno s pristankom svakoga iz tog mnoštva zasebno. Jer je *jedinstvo* predstavnika, a ne *jedinstvo* predstavljenoga, ono što čini osobu *jednom*. Predstavnik je taj koji nosi osobu, i to samo jednu osobu: *jedinstvo* u mnoštvu ne može biti drugačije shvaćeno“ (L, 16.13 prema Ribarević, 2009: 42), dok Sieyès prvo uvodi naciju (kao izraz slobodne volje pojedinaca) iz koje onda nastaje, pristankom barem većine, suvereno predstavničko tijelo (Vujeva, 2015: 12) (Forsyth, 1987: 75). No, bez obzira na to, Sieyès preuzima ključnu Hobbesovu ideju kako nacija može indirektno djelovati, odnosno prihvaća autorizaciju kao način na koji predstavnička skupština izvršava općenitu volju. U tom smislu Hont zaključuje da, ako prihvatimo Hobbesa kao zagovornika indirektno narodne suverenosti, Sieyèsov doprinos postaje svojevrsni nastavak na Hobbesovu teoriju političkog predstavništva. Odnosno, on tako izjednačava Hobbesovu državu i Sieyèsovu naciju (Hont, 1994: 172, 203).

S druge strane, Hont ističe kako je Sieyèsova teorija suvremenija i prihvatljivija za kontekst koji odražava jačanje kapitalističke ekonomije jer je on *usidrio* svoju viziju republike u podjeli rada bez koje je nemoguće funkcioniranje političkog predstavništva (Hont, 2005: 133). To predstavlja njegov pokušaj oblikovanja teorije političke vlasti koja će odgovarati rastućem građanskom društvu i kojim napada sustav povlastica i patronaža koje više nisu s njim kompatibilne te predstavljaju relikv starog režima (Pasquino, 1998: 116 prema Pereira, 2017: 3).

Sieyès je bio jedan od prvih autora koji je iskoristio ideje Adama Smitha u opravdavanju radikalne promjene koju je namijenio Francuskoj; škotski je ekonomist tako jedan od rijetkih mislioca na koje se Sieyès direktno referirao u svojim tekstovima ili govorima (Whatmore, 2002: 76) (Forsyth, 1987: 55).²¹ Sieyès preuzima ideju društvene podjele rada i implementira ju u političku sferu pa tako za njega podjela rada i jest predstavnički sustav (Whatmore, 2002: 79). Ta dva principa stoga predstavljaju svojevrsno lice i naličje moderne: „biti predstavljen

na departmane još je jedan Sieyèsov doprinos kojim je želio uništiti lokalne lojalnosti i ojačati nacionalni identitet (Forsyth, 1987: 152).

²¹ Iako je sam Forsyth skeptičan oko toga koliki je zaista Smithov utjecaj, a koliko je riječ o neminovnosti Sieyèsovog intelektualnog razvoja; točnije, sam je Sieyès tvrdio kako bi svi, kad bi se vodili razumom, došli do istih zaključaka (Forsyth, 1987: 39, 55, 141).

znači imitirati one koji preferiraju svoju poštu predati specijaliziranim glasnicima umjesto da ju vlastoručno nose iz Pariza u Bordeaux i dostave ju osobno“ (Baczko, 1988: 120). Time upućuje još jednu kritiku izravnom sudjelovanju u vlasti, nazivajući to „sirovom demokracijom“ koju uspoređuje s neobrađenim materijalima koji se nalaze u prirodi, ali su poprilično beskorisni dok ih čovjek ne oblikuje prema svojim potrebama (Bastid, 1939: 55 prema Baczko, 1988: 120). To je povezano s njegovim razlikovanjem slobode suvremenog doba i slobode koja je bila prihvatljiva u prošlosti (a na što se oslanja i Constant u razlikovanju moderne i antičke slobode). Naime, za Sieyès-a je besmisleno primijeniti principe koji su vrijedili u uvjetima koji su izmijenjeni; moderno tržište predstavlja nove okolnosti kojima treba prilagoditi politički sustav, a koje su povezane s neometanom slobodom i zaštitom sfere u kojoj pojedinac može ekonomski djelovati. Dakle, Sieyès tako predlaže predstavnički sustav koji bi trebao služiti kao spona između države i građanskog društva, odnosno kao osigurač da će potonje moći nesmetano funkcionirati.

Najkraće rečeno, politička podjela rada znači da jedni proizvode dobra, a drugi donose političke odluke te se time osigurava stabilnost (Whatmore, 2002: 79). Drugim riječima, time se stvaraju dvije vrste ljudi – oni koji stvaraju zakone i oni koji se tim zakonima podvrgavaju (Urbinati, 2006: 43 prema Hobson, 2015: 95).

Sieyès polazi od toga da se društvo temelji na radu te ga dijeli u dvije kategorije, privatne i javne aktivnosti. Prve predstavljaju podjelu rada na 4 sektora kakva je uvriježena i danas – poljoprivreda, manufaktura, trgovina te usluge. Pripadnici trećeg staleža odrađuju sve te poslove (Sieyès, 2003: 94-95). S druge strane, javnim aktivnostima (vojska, pravosuđe, administracija i crkva) najčešće dominiraju prvi i drugi stalež iako zapravo ne sudjeluju u privatnim aktivnostima (Sieyès, 2003: 95). Time on želi pokazati kako je treći stalež odgovoran za *bogatstvo nacije* (koje se temelji na radu) i da, s obzirom da prvi i drugi stalež u tome ne sudjeluju, oni ne mogu biti članovi nacije (Pereira, 2017: 2). Odnosno, treći stalež je jedini legitiman zato što su prva dva staleža ovisna o povlasticama (Quiviger, 2015: 28, prema Pereira, 2017: 3).

Za Sieyès-a je tržište „horizontalno predstavništvo“ nadopunjeno „vertikalnim“, odnosno političkim predstavništvom (Hont, 2005: 134). Naime, moderno društvo za njega funkcionira tako da svatko čini nešto u ime nekog drugog; svatko predstavlja svakog i svatko biva predstavljen od svakog te je istu logiku potrebno samo primijeniti na političku vlast (Pereira, 2017: 6). On jedan dio ljudi naziva *machines de travail*, radnicima koji zauzimaju donje slojeve trećeg staleža za koje on, zbog prirode njihovog rada, smatra da ne mogu i ne trebaju biti

politički angažirani te bi stoga trebali dati povjerenje predstavnicima koji će djelovati u skladu s općenitom voljom, odnosno za dobrobit cijele nacije čime se njima ne uskraćuje pravo na izbor predstavnika i ostala pasivna prava koja imaju pripadanjem naciji (zaštita slobode, privatnog vlasništva) (Forsyth, 1978: 138). Ne odudarajući previše od tadašnjih često korištenih argumenata, za njega radnici nemaju vremena ili sposobnosti baviti se pitanjima od zajedničkog interesa. S druge su strane oni koji mogu prihvatiti zadaću predstavljanja nacije i Sieyès ih naziva raspoloživom klasom (franc. *la classe disponible*). Riječ je o onima koji su dovoljno obrazovani i imaju dovoljno slobodnog vremena koje proizlazi iz bogatstva. Dakle, kod Sieyèsa je prisutan imovinski i obrazovni cenzus za aktivno političko djelovanje (Forsyth, 1987: 55). To ukazuje na Sieyèsovu hipokriziju jer želi isključiti plemstvo zbog toga što ne sudjeluje u radu, a istovremeno političku moć daje samo *honnetes hommes*, odnosno zaslužnim pripadnicima trećeg staleža (Pereira, 2017: 6). To dovodi do shvaćanja nacije kao diferencirane zajednice kojoj političko predstavništvo omogućava da djeluje putem općenite volje, ali bez upadanja u izravnu demokraciju (Baker, 1989: 320). Drugim riječima, on skida teret izravne demokracije s općenite volje i oblači ju u predstavničko odijelo koje je satkano od podjele rada.

Kao što je već rečeno, politički predstavnici kao izraz *pouvoir constituant* imaju zadaću stvoriti ustav kojim se uređuje politička organizacija i poredak (*pouvoir constitué*), a koji trebaju osigurati razvoj građanskog društva (Sewell, 1994: 19 prema Pereira, 2017: 7). Prema tome, još jednom se pokazuje kako predstavništvo nije isključivo praktična potreba koja se temelji na kvantiteti (širenje broja stanovnika), već je to jedini način za očuvanje individualne slobode i osiguranje privatnog vlasništva (Forsyth, 1987: 144) (Kubben, 2014: 207 prema Pereira, 2017: 7).

Naposljetku, nakon prikaza Sieyèsovih političkih ideja potrebno je, zaključno i u kratkim crtama, povezati poglavlje o morfologiji i njegovu ideju nacije. Naime, Forsyth pokazuje kako Sieyèsova inovativnost leži u tome što je uspješno primijenio teorijske ideje o političkom predstavništvu i društvenom ugovoru, odnosno narodnoj suverenosti na stvarnu situaciju u Francuskoj krajem 18. stoljeća te time nepovratno utjecao na daljnji razvoj političkih uređenja (Forsyth, 1987: 216). Sieyès je ideolog klasičnog liberalizma koji polazi od postojanja slobodnih i jednakih autonomnih pojedinaca čiji je pristanak nužan za bilo kakav oblik političke zajednice. U tom je smislu on, u klasično-liberalnom stilu, pobornik narodne suverenosti koja se izražava isključivo putem imovinski i obrazovno uvjetovanih predstavnika. Osim toga, inspiriran Smithom, Sieyès odbacuje striktno razlikovanje ekonomske i političke sfere društvenog života kao umjetno jer postoji stalno međudjelovanje (Gray, 1999: 40). To je

vidljivo u njegovoj tezi o neodvojivosti podjele rada i političkog predstavništva. Za Sieyèsa nacija stoga predstavlja ispunjenje ideje o ograničenoj liberalnoj državi sukladno jačanju „sekulariziranog kompetitivnog društva“ (Neumann, 2002: 244).

6. ZAKLJUČAK

Primarna je motivacija ovog rada bila razjasniti neobičan položaj pojma nacije unutar klasičnog liberalizma. Naime, s jedne strane, kao što nam je Freedonova morfologija pokazala, nacija se ne nalazi u središtu liberalne ideologije, ona nema inherentni značaj sama po sebi već je izvedenica glavnih pojmova – slobode, individualizma, privatnog vlasništva i narodne suverenosti. S druge strane, ona je istovremeno neizostavni pojam jer se tek unutar nje u konačnici ostvaruju liberalni ideali o zajednici slobodnih i jednakih povezanih ograničenom predstavničkom vlašću. Da bismo mogli razumjeti takav dvojaki karakter, bilo je potrebno pokazati kako nacija utjelovljuje navedene liberalne principe za što je ključan doprinos Emmanuela Josepha Sieyèsa, jednog od najpoznatijih ideologa i ključnih aktera prvih godina Francuske revolucije. Upravo je i taj vremenski okvir unutar kojeg nacija dobiva novo značenje poslužio kao poticaj uvođenju povijesti pojmova ili *Begriffsgeschichte* u uvodni dio rada čiji je fokus upravo na promjenama u značenju pojmova koje ovise o političkom, ekonomskom i društvenom kontekstu – u ovom slučaju jačanju građanske ofenzive – ali i recipročno, na utjecaju koji pojmovi vrše na ljudsko političko djelovanje. U ovom je slučaju transformirani pojam nacije – koji se počinje odnositi na zajednicu u cjelini (naspram partikularnog shvaćanja karakterističnog za predmodernu razdoblje) postao dijelom političkog diskursa nacionalističkih pokreta i prava na samoodređenje u 19. stoljeću zahvaljujući definiranju nacije kao sveobuhvatne zajednice temeljene na narodnoj suverenosti.

Kao što je pokazano u dijelu rada posvećenom Sieyèsu, njegove su ideje o narodnoj, odnosno nacionalnoj suverenosti koja se manifestira isključivo putem predstavništva imale odlučujući utjecaj na današnje shvaćanje predstavničke demokracije. Iako ju on vezuje isključivo uz predstavništvo, ključna je inovacija Francuske revolucije „zamjena“ principa monarhijske suverenosti narodnom – „od *l'etat c'est moi* prema *l'etat, c'est le peuple*“ (Hobson, 2015: 81). Riječ je stoga o naciji kao sredstvu u borbi liberalnog građanstva protiv apsolutne monarhije i feudalno-staleškog društva. U tom se smislu doista može govoriti o emancipacijskom i progresivnom karakteru nacije, bez obzira na istaknuta imovinska ograničenja jer je prihvaćanje novog značenja pojma služilo građanstvu u borbi protiv *statusa quo*. No, iako nominalno nacija

obuhvaća *sve* slobodne i jednake državljane, ona u stvarnosti isključuje neke na temelju imovinskog i obrazovnog cenzusa te im se tako onemogućava aktivno sudjelovanje u političkoj vlasti. Upravo je zbog toga taj transformirani pojam nacije predmet marksističkih kritika – iako ima emancipacijski značaj, on je istovremeno „buržoaski“ i oružje je klasičnih liberala (i onih koji dijele vrijednosti te ideologije) koji na umu imaju zaštitu privatnog vlasništva i neophodnost političkog predstavništva kao sredstva koje neobrazovane mase drži izvan politike, a istovremeno zadrži ideju narodne suverenosti.

Naposljetku, klasično-liberalni pojam nacije služi kao dobra polazišna točka za razumijevanje ustavnog patriotizma koji je prvi formulirao Dolf Sternberg, a pobliže objasnio Jürgen Habermas tijekom poznatog sukoba povjesničara SR Njemačke u drugoj polovici 80-ih godina 20. stoljeća (njem. *Historikerstreit*). On predstavlja „ljubav prema domovini koja se temelji na pravno uređenoj republici, a ne na pripadnosti naciji“ (Pehar, 2012: 61). Oni se bave time u razdoblju nakon podjele Njemačke koja je, iz perspektive *njemačkog* tipa nacije koji naglašava pretpolitičnost nacije neovisne o državnim granicama, ostala necjelovita. Zbog toga njihov naum uvesti novu vrstu „odanosti“ koja je vezana za oblik državnog poretka, odnosno usidriti Zapadnu Njemačku u „liberalnu demokratsku političku kulturu“ (Pehar, 2012: 63, 66). Drugim riječima, uzimajući u obzir političke okolnosti nakon Drugog svjetskog rata i tijekom hladnog rata bilo je potrebno stvoriti novi kolektivni identitet Nijemaca u SR Njemačkoj koji neće počivati na kulturnim ili etničkim karakteristikama jer bi time bilo teško opravdati podjelu. Dakle, kao i kod Sieyès, za naciju u ustavnom patriotizmu nisu presudne pretpolitičke kategorije poput jezika ili kulture već socijalizacija temeljena na liberalnim ustavnim načelima te se zapravo nacija, kao što je istaknuo i Hont, u osnovi može poistovjetiti s državom. No, ostaje otvoreno pitanje koliko je to zaista ostvarivo, a koliko je riječ o apstraktnoj ideji koju je teško provesti- Jasno je, naravno, da se Sieyès nije bavio time, već da je njegov cilj bio poraziti *ancien régime* i da njegovo shvaćanje nacije treba gledati kroz njegovu teoriju političkog predstavništva, ali je svejedno utjecao na razvoj *francuskog* tipa nacije koji se nerijetko uzima kao ideal.

7. LITERATURA

- Althusser, Louis (2018) *Ideologija & ideološki aparati Države*. Zagreb: Arkzin.
- Baccarini, Elvio (2013) Mill, John Stuart, 1806-1873 – život i djelo. U: Kulenović, Enes (ur) (2013) *Moderna politička teorija* (291-330). Zagreb: Biblioteka Politička misao.
- Baczko, Bronislaw (1988) The Social Contract of the French: Sieyès and Rousseau. *Journal of Modern History* 60: 98-215.
- Berlin, Isaiah (2000) *Četiri eseja o slobodi*. Split: Feral Tribune.
- Blažević, Zrinka (2014) *Prevođenje povijesti: teorijski obrati i suvremena historijska znanost*. Zagreb: Srednja Europa.
- Bobbio, Norberto (1992) *Liberalizam i demokracija*. Zagreb: Novi Liber.
- Bodin, Jean (2002) *Šest knjiga o republici*. Zagreb: Minerva.
- Breuilly, John (1993) *Nationalism and the State*. Manchester: Manchester University Press.
- Constant, Benjamin (1993) *Načela politike i drugi spisi*. Zagreb: Politička kultura.
- Corey, David, D. (2014) Oakeshott's concept of ideology. *Journal of Political Ideologies* 19(3): 261-282.
- Eagleton, Terry (1994) *Ideology*. London: Longman.
- Forsyth, Murray (1987) *Reason and revolution: Political Thought of the Abbe Sieyès*. Leicester: Leicester University Press.
- Freedon, Michael (1996) *Ideologies and Political Theory. A Conceptual Approach*. Oxford: Clarendon Press.
- Freedon, Michael (2003) *Ideology. A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Freedon, Michael i dr. (2013) *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford: Oxford University Press.
- Gray, John (1999) *Liberalizam*. Zagreb: Politička kultura.
- Grubić, Nado (2014) Konceptije suverenosti: od kraja 17. do sredine 20. stoljeća. *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku* 4(3-4): 7-34.
- Hobsbawm, Eric (1989) *Doba kapitala: 1848-1875*. Zagreb: Školska knjiga.
- Hobsbawm, Eric (1993) *Nacije i nacionalizam: program, mit, stvarnost*. Zagreb: Novi Liber.

- Hobson, Christopher (2008) Revolution, Representation and the Foundations of Modern Democracy. *European Journal of Political Theory* 7(4): 449-471.
- Hobson, Christopher (2015) *The Rise of Democracy. Revolution, War and Transformations in International Politics since 1776*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Hont, István (1994) The permanent Crisis of a Divided Mankind: 'Contemporary Crisis of the Nation State' in Historical Perspective. *Political Studies* 42(1): 166-231.
- Hont, István (2005) *Jealousy of Trade. International Competition and the Nation-State in Historical Perspective*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Jakobsson, Sverrir (1999) Defining a Nation: Popular and Public Identity in the Middle Ages. *Scandinavian Journal of History* 24(1): 91-101.
- Jakopec, Petar (2013) Filozofija politike Johna Locke a „Drugo raspravi o vladi. *Nova prisutnost* 11(3): 419-432.
- Kennedy, Emmet (1979) 'Ideology' from Destutt De Tracy to Marx. *Journal of the History of Ideas* 40(3): 353-368.
- Koselleck, Reinhart (1982) Begriffsgeschichte and social history. *Economy and Society* 11(4): 409-427.
- Korunić, Petar (2006) *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije: nacija i nacionalni identitet*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest.
- Kühnl, Reinhard (1978) *Oblici građanske vladavine: Liberalizam-fašizam*. Beograd: Izdavački centar Komunist.
- Lalović, Dragutin (2008) *Države na kušnji*. Zagreb: Biblioteka Luča.
- Lalović, Dragutin (2006) *Mogućnosti političkoga*. Zagreb: Disput.
- Locke, John (2013) *Dvije rasprave o vladi*. Zagreb: Naklada Jurčić.
- Machiavelli, Niccolo (2020) *Vladar ili De principatibus*. Zagreb: Disput.
- Macpherson, Crawford B. (1981) *Politička teorija posjedničkog individualizma*. Zagreb: Biblioteka Pitanja.
- Mouffe, Chantal (1979) Hegemony and ideology in Gramsci. U: Mouffe, Chantal (ur.) *Gramsci and Marxist Theory*. (str. 168-203). London: Routledge&Kegan Paul.
- Mill, John Stuart (1988) *Izabrani politički spisi*. Zagreb: Politička misao.
- Neumann, Franz (1974) *Demokratska i autoritarna država: studije o političkoj i pravnoj teoriji*. Zagreb: Naprijed.
- Nojman, Franc (2002) *Vladavina prava: politička teorija i pravni sistem u modernom društvu*. Beograd: Filip Višnjić.

- Pehar, Antonio (2012) Ustavni patriotizam u političkoj teoriji Dolf Sternbergera i Jürgena Habermasa. *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju* 9(1): 59-73.
- Pereira, Marcio (2017) Machines de travail: Constituent power and the order of labor in Sieyes' thought. *Constellations* 25: 1-11.
- Plessner, Helmut (1997) *Zakašnjela nacija*. Zagreb: Naprijed.
- Posavec, Zdravko (1995) *Sloboda i politika*. Zagreb: Filozofska istraživanja.
- Prpić, Ivan (2016) *Doba politike*. Zagreb: Biblioteka Luča.
- Prpić, Ivan (2019) *Predavanja o politici i državi*. Zagreb: Disput.
- Prpić, Ivan (1978) *Predgovor*. U: Kühnl, Reinhard (1978) *Oblici građanske vladavine: Liberalizam-fašizam*. Beograd: Izdavački centar Komunist (str. V- XVI)
- Prpić, Ivan (1997) *Pravodobne i zakašnjele nacije*. U: Plessner, Helmut (1997) *Zakašnjela nacija*. Zagreb: Naprijed (str. 209-235).
- Renan, Ernest (2007) Što je nacija? *Pro tempore* 4: 61-67.
- Ravlić, Slaven (2002) Politička ideologija: preispitivanje pojma. *Politička misao* 38(4): 146-160.
- Ribarević, Luka (2009) Hobbesova teorija autorizacije I. *Politička misao* 46(1): 28-48.
- Ribarević, Luka i Vujeva, Domagoj (2011) Povijest pojma predstavnštva. Elementi za izgradnju moderne teorije političkog predstavnštva I. *Politička misao* 48(3): 167-195.
- Schmitt, Carl (2001) Pojam političkog. U: Samardžić, Slobodan (ur) (2001) *Karl Šmit i njegovi kritičari*. Beograd: Filip Višnjić: 1-57.
- Schwarzmantel, John (2005) *Doba ideologija – političke ideologije od Američke revolucije do postmodernih vremena*. Zagreb: AGM.
- Sieyès, Emmanuel J. (2003) *Political writings*. Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc.
- Schmitt, Eberhard (1998) Sieyès, Emmanuel Joseph, 1748-1836. U: Maier, Hans i dr. (ur) (1998) *Klasici političkog mišljenja* (109-129). Zagreb: Golden marketing.
- Seton-Watson, Hugh (1977) *Nations and States*. London: Methuen.
- Smith, Anthony (1991) *National Identity*. London: Penguin Books.
- Tocqueville, Alexis de (1994) *Stari režim i revolucija*. Zagreb: Politička kultura.
- Tomašegović, Nikola (2016) Liberalni diskurs o individualizmu i „individualizam populacija“. *Čemu* 13(24): 9-22.
- Varouxakis, Georgios (2002) *Mill on Nationality*. London: Routledge.
- Vujeva, Domagoj (2015) *Država i demokracija*. Zagreb: Disput.

- Whatmore, Richard (2002) Adam Smith's Role in the French Revolution. *Past&Present* 175: 65-89.
- Zmora, Hillay (2001) *Monarchy, Aristocracy and the State in Europe 1300-1800*. London: Routledge.

Internetske stranice:

- Historywiz.com (2022) *The Constitution of 1791 National Assembly*. <https://www.historywiz.com/primarysources/const1791text.html> Pristupljeno 18. kolovoza 2022.

SAŽETAK:

Ovaj rad nastoji prikazati kako je nacija definirana u klasično-liberalnoj misli, odnosno kako je sam pojam nacije transformiran uslijed sveobuhvatnih političkih, ekonomskih i društvenih promjena koje su pratile rušenje *ancien régime*a. Kako bi to bilo moguće, uvodni dio rada posvećen je *Begriffsgeschichte* ili povijesti pojmova koja ukazuje na važnost konteksta prilikom proučavanja promjena u značenju političkih i drugih pojmova te morfologiji ideologija, teorijskom modelu Michaela Freedena koji je poslužio za analizu pojmovne strukture klasičnog liberalizma. U drugom dijelu rada stoga su prikazani glavni pojmovi klasičnog liberalizma te povijesna perspektiva građanske ofenzive na staleško društvo i apsolutnu monarhiju. Naposljetku se razmatra politička teorija i djelovanje Emmanuela Josepha Sieyès-a, jedne od ključnih figura ranog razdoblja Francuske revolucije. On je istaknut jer je među prvima prepoznao važnost povezivanja načela klasičnog liberalizma s novim shvaćanjem nacije koje se temelji na narodnoj suverenosti. Nacija stoga biva shvaćena kao zajednica slobodnih i jednakih pojedinaca koji su podvrgnuti istim zakonima čija se općenita volja izražava kroz predstavnički sustav. Sieyès s jedne strane uspješno *prevodi* teorijske ideje tog razdoblja u političku praksu usmjeravajući tako tijek revolucije, a s druge strane uspostavlja temelje za razvoj moderne predstavničke liberalne demokracije.

KLJUČNE RIJEČI: nacija, narodna suverenost, klasični liberalizam, Abbé Sieyès, *Begriffsgeschichte*, morfologija ideologije

SUMMARY:

This paper aims to present the manner in which the nation is defined in classic-liberal thought, i.e. how the concept of the nation was transformed by the far-reaching political, economic and social changes which accompanied the collapse of the Ancien Régime. In order to do so, the paper's introductory section concerns with *Begriffsgeschichte* or the history of concepts which indicates the importance of context in studying the change in meaning of political and other concepts, as well as the importance of the morphology of ideology, a theoretical model by Michael Freeden which assisted in the analysis of the conceptual structure of classical liberalism. The second section of the paper presents the main concepts of classical liberalism and a historical perspective of the citizens' offensive against the estate society and absolute monarchy. Ultimately, the political theory and undertakings of Emmanuel Joseph Sieyès, a key figure of the French Revolution's early period, is considered. He is prominent because of being among the first to recognize the importance of the integration of principles of classical liberalism with a new perception of nation based on popular sovereignty. Therefore, the nation is interpreted as a community of free and equal individuals subject to those laws whose general will is expressed through the representative system. Sieyès not only successfully translates the period's theoretical ideas into political practice, thus directing the course of the Revolution, but also lays the foundation for the development of modern representative liberal democracy

KEY WORDS: nation, popular sovereignty, classical liberalism, Abbé Sieyès, *Begriffsgeschichte*, morphology of ideology